

کلمه آلامش

جایگاه و نقش پدر در خانواده

به سفارش معاونت تبلیغات و ارتباطات اسلامی
آستان قدس رضوی

جایگاه و نقش پدر در خانواده

نویسنده: حسین وفابخش

ویراستار: سید علی آقا حیدری (مؤسسه «ویراستاران»)

صفحه آرا: سجاد داد خواه

چاپخانه: مجتمع چاپ و نشر روزنامه قدس

شمارگان: ۲۵۰۰۰ جلد

ناشر: به نشر

نوبت چاپ: اول

نشانی: حرم مطهر، صحن جامع رضوی، ضلع غربی، مدیریت فرهنگی

سندوق پستی: ۹۱۷۲۵/۳۵۱

تلفن: ۰۵۱-۳۲۰۰۲۵۶۷

حق چاپ محفوظ است

فهرست مطالب

اثبات محبت در خانواده	۴۶	۶	درآمد
راهکارهای ابراز محبت در خانواده	۵۰	۹	فصل اول: ضرورت تشکیل خانواده
فصل چهارم: ضرورت و اهمیت فرزندآوری	۶۵	۱۰	افزایش سرعت در مسیر حرکت به سمت کمال
نتایج ارزشمند فرزندآوری	۶۷	۱۱	کسب آرامش
خشنودی خداوند و گسترش آرمان توحید	۶۷	۱۲	اجتناب از خطا و گناه
خشنودی و مباحثات پیامبرگرامی اسلام	۶۷	۱۳	تأمین غریزه مهرورزی
جلب رحمت الهی به پدر و مادر	۶۸	۱۳	تربیت فرزندان صالح و گسترش آرمان تولید
فرزندان یار و یاور و همدم والدین	۶۸	۱۴	موانع ازدواج
طلب آمرزش	۶۸	۱۴	نگرانی از تأمین اقتصاد خانواده
فصل پنجم: نقش پدر در تربیت فرزند صالح	۷۱	۱۵	فرار از مسئولیت
انتخاب نام نیکو	۷۲	۱۷	فصل دوم: مردان؛ رهبر نهاد خانواده
آموزش	۷۳	۱۹	اصلاح نگرش؛ اصلاح زندگی
فراهم‌سازی اسباب ازدواج	۷۴	۲۰	وظایف مدیریتی مردان
اصول اساسی تربیت فرزند	۷۵	۲۱	راهکارهای اعتمادسازی در خانواده
محبت	۷۵	۲۱	صداقت
تکریم و احترام فرزند	۷۶	۲۲	امانت‌داری
عدالت میان فرزندان	۷۷	۲۵	وفای به عهد
تغافل	۷۸	۲۸	انصاف
رعایت زمان مناسب برای تربیت	۷۹	۳۰	ثبات قدم و پشتکار
فصل ششم: تربیت دینی و وظایف پدر خانواده	۸۳	۳۲	آزادگی در اندیشه و استقلال در تصمیم‌گیری
نقش دین در سلامت خانواده	۸۵	۳۵	رعایت ادب و احترام
استقامت و پشتکار؛ لازمه تربیت موفق	۸۶	۳۷	فصل سوم: توجه به ساختار عاطفی خانواده
تربیت الگومحور	۸۷	۳۹	معنای تفاهم
تربیت دینی و ضرورت حضور در جلسات	۸۷	۳۹	چرایی تفاوت‌های زن و مرد
فرهنگی و مذهبی	۸۷	۴۲	نیاز به محبت؛ اصلی‌ترین و مهم‌ترین نیاز بانوان
تربیت و مطالعه گروهی	۸۸	۴۳	محبت؛ عطیه الهی به همسران
دعا و طلب از خداوند و توسل به اهل بیت	۸۹	۴۴	وظیفه ویژه مردان در محبت به همسر
کتابنامه	۹۰	۴۵	راهکارهای مهرورزی در خانواده

یکی از دغدغه‌های اساسی دختران و پسران جامعه امروز ما، این است که بدانند آیا به‌راستی تشکیل خانواده می‌تواند منجر به تأمین آرامش آنان شود یا اینکه ازدواج صرفاً منجر به تحمیل مسئولیت‌های جدید می‌شود و خوشی‌های موجود زندگی را نیز سلب می‌کند؟ این نوع تفکر و نگاه به تشکیل خانواده قطعاً نادرست است؛ زیرا به فرموده رهبر معظم انقلاب:

«خانواده محل آسایش انسان است. هیچ انسانی بدون داشتن یک خانواده آسوده و آرام و راحت، مزه زندگی و طعم واقعی حیات انسانی را نخواهد چشید.»

اما نباید به راحتی نیز از کنار دغدغه‌های جوانان عبور کرد. واقعیت این است که ترس آنان ریشه در مشاهده عینی مشکلات خانواده‌ها در سطح جامعه دارد. با نگاهی به آمار رسمی طلاق در جامعه متوجه خواهیم شد در صورت بی‌توجهی و اصلاح نکردن نوع روابط و تعاملات همسران، وضعیت خانواده در جامعه ما بحرانی‌تر خواهد شد. اما به‌راستی ریشه مشکلات خانواده در چیست؟

خداوند متعال انسان‌ها را از دو جنس زن و مرد آفریده و برای هر یک ویژگی‌هایی در نظر گرفته است تا با تکمیل یکدیگر در زندگی مشترک، مسیر کمال را طی کنند و با همراهی هم به آرامش حقیقی دست یابند: ﴿هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَ جَعَلَ مِنْهَا زَوْجَهَا لِيَسْكُنَ إِلَيْهَا﴾ (او خدایی است که شما را از یک فرد آفرید و همسرش را نیز از جنس او قرارداد تا در کنار او آرام گیرد.)

در این آیه، خداوند متعال هدف از خلقت از زن و مرد در کنار یکدیگر را کسب آرامش معرفی کرده است. راهکارهای دستیابی به این آرامش نیز در تعالیم قرآن و اهل بیت علیهم‌السلام معرفی شده است. پس می‌توان

نتیجه گرفت آرامش نداشتن امروز ما در خانواده، بر اثر مراجعه نکردن ما به این دستوره‌های نورانی است. متأسفانه گاه فکر می‌کنیم فقط دوست داشتن اهل بیت علیهم‌السلام برای خوشبختی ما کافی است؛ در حالی که سعادت حقیقی در گرو محبت اهل بیت علیهم‌السلام و عمل به آموزه‌ها و دستوره‌های آنان در زمینه‌های مختلف از جمله خانواده است. امام مهربانی‌ها، عالم آل محمد، حضرت امام رضا علیه‌السلام در بیانی عمیق و تکان‌دهنده می‌فرماید:

«مبادا اعمال نیک را به‌اتکای دوستی آل محمد رها کنید و مبادا دوستی آل محمد را به‌اتکای اعمال صالح از دست بدهید؛ زیرا هیچ‌یک از این دو به‌تنهایی پذیرفته نمی‌شود.»

در این کتاب تلاش شده گوشه‌های کوچکی از تعالیم نورانی اسلام برای داشتن خانواده‌ای سالم و باآرامش مطرح شود. امیدوار است این تلاش کوچک موجب خرسندی قلب نازنین ولی نعمت‌مان، علی بن موسی الرضا علیه‌السلام شود و تأثیر مثبتی بر زندگی دوستداران حضرتش بگذارد.

معاونت تبلیغات و ارتباطات اسلامی
آستان قدس رضوی

ضرورت تسکیر خانواده

قبل از پرداختن به ویژگی‌های مرد نمونه در تعامل با همسر و فرزندان، باید به چرایی تشکیل خانواده نگاهی ویژه بیندازیم. حقیقت این است که بدون تعیین دلایل و اهداف ارزشمند انجام دادن هر کار، میزان تحمل و پایداری برای موفقیت در آن کار، چشمگیر نخواهد بود. در واقع با مشخص شدن چرایی یک کار، توان تحمل هر چگونگی در شما ایجاد خواهد شد. پس برای بهبود روابط و توسعه ارتباطات در محیط خانواده، ابتدا باید ارزشمندی تشکیل خانواده را تبیین و سپس راهکارهای عملی آن را ارائه کنیم.

● افزایش سرعت در مسیر حرکت به سمت کمال

هدف از خلقت انسان رشد و کمال او در سایه سار بندگی خداوند است:

﴿وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ﴾

(من جن و انس را نیافریدم، مگر برای اینکه عبادتم کنند [و از این راه، تکامل یابند])

و به من نزدیک شوند.)^۱ اگر در مسیر بندگی، بتوانیم یاری همراه و با هدفی یکسان و صفاتی مکمل، در کنار خود داشته باشیم، می‌توانیم با سرعتی مضاعف به سمت این هدف حرکت کنیم. اولین و مهم‌ترین دلیل تشکیل خانواده، انتخاب یک همراه برای حرکت به سمت رشد و کمال است. حرکت انفرادی در مسیر بندگی، نمی‌تواند ضامن موفقیت در این مسیر باشد. به یاد داشته باشیم خلقت انسان به صورت زوج و با دو جنسیت، از نشانه‌های عظمت خداوند یکتاست که در صورت قدرشناسی این نعمت، منجر به کسب آرامش و تسکین می‌شود:

﴿وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا لِتَسْكُنُوا إِلَيْهَا...﴾

(و از نشانه‌های اوست اینکه همسرانی از جنس خودتان برای شما آفرید تا در کنار آنان آرامش یابید...)

خلقت انسان به صورت زوج، نعمتی است بزرگ از نعمت‌های خداوند که در صورت شناخت و تعامل صحیح، منجر به موفقیت در مسیر بندگی خواهد شد. به همین جهت است که رحمت عالمیان، محمد مصطفی صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ می‌فرماید:

«همسر سازگار، کمک مرد در دین اوست.»^۲

ازدواج اگر با شناخت کامل و براساس معیارهای صحیح صورت پذیرد، انسان را به منزلگاه قرب الهی می‌رساند. صفات و ویژگی‌های متفاوت زنان و مردان که آنان را به جنس مکمل یکدیگر تبدیل کرده است، می‌تواند سرعت رشد و بندگی آدمی را دو صدچندان کند. این است حکمت این فرمایش آسمانی رسول گرامی اسلام صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ که فرمود:

«هرکسی را که خداوند زنی شایسته دهد، در نیمی از دینش کمک کرده است. پس در نیمهٔ دوم، پروای الهی پیشه کند.»^۳

پس برای دستیابی به این هدف ارزشمند، باید در انتخاب همسر شایسته نهایت دقت را بکنیم تا یار و یاور ما در مسیر بندگی باشد.

● کسب آرامش

همان طور که گفتیم، طبق وعدهٔ الهی، ازدواج مبتنی بر شناخت صحیح و تعامل

۱. روم، ۲۱.

۲. الفردوس، ج ۲، ص ۳۰۱، حدیث ۳۳۶۸.

۳. کنز العمال، ج ۱۶، ص ۲۷۳، حدیث ۴۴۴۲۰.

شایسته، منجر به کسب آرامش خواهد شد. بدون شک آرامش بزرگ‌ترین گمشده امروز بشر است که تنها راه کسب آن، حضور در مسیر بندگی و حرکت مطابق الگوی صحیح اسلامی است. آرامش حقیقی در جوار رحمت الهی متبلور می‌شود:

﴿إِلَّا يَذْكُرِ اللَّهُ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ﴾

و صدا البته خداوند متعال در کنار یاد خود، راهکارهای عملیاتی را نیز برای تسکین و آرامش بیشتر روح انسان قرار داده است که یکی از این راهکارها، تعامل صحیح با جنس مکمل است؛ لذا خداوند متعال هدف ازدواج را آرامش معرفی می‌فرماید:

﴿لَتَسْكُنُوا إِلَيْهَا﴾

• اجتناب از خطا و گناه

خدای متعال متناسب با هر نیازی که در وجود انسان قرار داده است، پاسخی مناسب نیز در محیط بیرون قرار داده و انسان‌ها را به پاسخ‌گویی شایسته به این نیازها، دعوت کرده است. در واقع حکمت الهی اقتضا می‌کند که نیازهای بدون پاسخ را در وجود مخلوقات قرار ندهد. یکی از نیازهای غریزی که خداوند در وجود آدمی قرار داده است، نیازهای جنسی است. خدای حکیم قادر متعال پاسخ این نیاز بشر را در ازدواج قرار داده است. انسان با ازدواج، علاوه بر تأمین نیازهای جنسی خود، امنیت و آرامش را برای خود و دیگران به ارمغان می‌آورد. بدون شک پاسخ‌گویی بدون مرز و قانون به این نیاز، منجر به فساد اخلاقی و اجتماعی می‌شود و آسایش و امنیت اجتماع را با مخاطره مواجه می‌کند. این یکی دیگر از دلایل این فرمایش پیامبر اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ است:

«هرکس ازدواج کند، نصف ایمان را به دست آورده است؛ پس در نیمه دیگر آن باید تقوای الهی پیشه کند.»^۳

شاید به همین دلیل است که اعمال مرد متأهل بسیار ارزشمندتر از فرد مجرد است. در واقع مردی که ازدواج نکرده است، بیشتر در معرض خطا و فساد قرار می‌گیرد و ممکن است هر لحظه هیجانانگیزی از غرایزش تأمین نشود. در نتیجه صعود معنوی اش را از بین می‌برد و گام‌های رفته تا ملکوت را یک‌به‌یک به عقب باز

۱. رعد، ۲۸.

۲. روم، ۲۵.

۳. میزان الحکمة، ج ۵، ص ۸۳.

می‌گردد؛ لذا پیامبر مهربانی‌ها حضرت محمد مصطفی ﷺ فرمودند:
«متأهل خفته، نزد خداوند بهتر از مجرد روزه‌دار شب‌زنده‌دار است.»^۱

• تأمین غریزه مهرورزی

انسان موجودی است مهرورز، دوست دارد دوست داشته شود و دیگران را دوست بدارد. ازدواج راه تأمین و تسکین این نیاز فطری و متعالی انسانی است. در ازدواج، فرصت دوست داشتن و بروز احساسات برای دختر و پسر فراهم می‌شود و آنان می‌توانند نیاز به محبت را در فضایی سالم تأمین کنند؛ لذا خداوند متعال می‌فرماید:
﴿وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَرَحْمَةً﴾^۲

• تربیت فرزندان صالح و گسترش آرمان تولید

بدون شک یکی دیگر از اهداف ارزشمند تشکیل خانواده، تربیت فرزندان صالح و پاک است؛ فرزندی که در صورت تربیت صحیح، سلامت و بقای جامعه را تضمین کنند و آرمان توحید و کلمه «لا اله الا الله» را تداوم بخشند. قطعاً تربیت فرزند صالح از ارزشمندترین اعمالی است که هر مرد و زن مسلمان می‌تواند به آن همت گمارد. پیامبر رحمت ﷺ می‌فرمایند:

«چه چیزی مانع می‌شود که انسان مؤمن ازدواج کند؟ شاید خداوند به او فرزندی روزی کند که زمین را از لاله الا الله سنگین کنند.»^۳

دلایل ذکر شده، گوشه‌ای از اهداف ارزشمند تشکیل خانواده است. در واقع به دلیل وجود همین اهداف عالی و ارزشمند است که در فرموده‌های معصومان علیهم‌السلام به ازدواج مردان و زنان مجرد تأکید فراوان شده است. پیامبر خدا محمد مصطفی ﷺ فرمودند:

«دو رکعت نمازی که مرد متأهل می‌خواند، برتر از عبادت مرد مجردی است که شبش را به عبادت می‌گذراند و روزش را به روزه‌داری.»^۴

۱. مجلسی، بحار الانوار، ج ۱۰۳، ص ۲۲۱، حدیث ۲۵.

۲. روم، ۲۱.

۳. وسائل الشیعة، ج ۱۴، ص ۳، حدیث ۳.

۴. اصول کافی، ج ۵، ص ۳۱۱، حدیث ۶.

موانع ازدواج

• نگرانی از تأمین اقتصاد خانواده

با کوشی مختصر در جامعه امروز، با مردان زیادی مواجه خواهیم شد که از ترس مخارج ازدواج و همسر داری، از این وظیفه و مسئولیت دینی و اجتماعی خود، سر باز می‌زنند. در واقع این افراد، نگران تنگ دستی بوده، از مشکلات مالی پس از ازدواج هراسان هستند. باید به این مردان یادآور شد که خداوند متعال در کلام خود به انسان‌ها برای تأمین مالی تشکیل خانواده، وعده قطعی داده است:

﴿وَأَنْكِحُوا الْأَيَامَىٰ مِنْكُمْ وَالصَّالِحِينَ مِنْ عِبَادِكُمْ وَإِمَائِكُمْ إِنْ يَكُونُوا فُقَرَاءَ يُغْنِهِمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ﴾

(مردان و زنان بی‌همسر و غلامان و کنیزان درستکاران را همسر دهید. اگر تنگ دست هستند، خداوند آن‌ها را به فضل خویش بی‌نیاز خواهد کرد و خداوند گشایشگر داناست.)

این آیه وعده قطعی خداوند برای تأمین هزینه‌های ضروری ازدواج است. خداوند تأکید می‌فرماید تنگ‌دستان را از فضل خویش روزی خواهد داد و تمکن لازم برای ازدواج آنان را تأمین خواهد کرد. به بخشش فزون‌تر و بیشتر از حد «فضل» می‌گویند که بر اساس لطف است و اعطاکننده، بدون داشتن وظیفه یا استحقاق قبلی طرف مقابل، به او می‌بخشد.^۲ پس قرار نیست در خصوص ازدواج، خداوند بر اساس حساب و کتاب‌های عادی و استحقاق ما بخششی کند؛ بلکه لطف او بر اساس فضل و بدون حساب است. پیامبر اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ در خصوص این آیه شریفه می‌فرماید:

«هرکس از ترس فقیر شدن ازدواج نکند، به خداوند گمان بد برده است. همانا خداوند

می‌فرماید: اگر تنگ دست هستند، خدا آنان را از فضل خویش بی‌نیاز می‌سازد.»^۳

واقعیت این است که تأمین هزینه‌های اصلی و اساسی ازدواج بر عهده خداوند است و اگر مخارج غیر ضروری که ریشه در سنت‌های غلط و اسراف و تقلید از دیگران دارد، حذف شود، مانعی برای ازدواج وجود نخواهد داشت. پس شایسته است با مدیریت صحیح بر مخارج ازدواج، راه عمل به این توصیه دینی را هموارتر سازیم.

۱. نور، ۳۲.

۲. فضل به فزونی و زیادتی. مقدار زائد از حد متوسط که بیشتر در امور پسندیده به کار می‌رود. هر عطیه و احسانی را که بر معطی لازم نباشد، فضل می‌گویند (مفردات، ص ۳۴۳).

۳. کافی، ج ۵، ص ۳۳۱، حدیث ۵، از محمد بن جعفر از پدرش امام صادق، از پدرانش.

● فرار از مسئولیت

یکی دیگر از دلایل مهمی که مانع از ازدواج مردان می‌شود، فرار از قبول مسئولیت است. واقعیت این است که هیچ رشدی در شخصیت انسان بدون قبول مسئولیت محقق نمی‌شود. با قبول مسئولیت‌ها و تحمل مشکلات و مدیریت آن‌ها، گوهر وجود آدمی استخراج می‌شود و توانایی‌های بالقوه او، در عمل ظاهر و منجر به کسب موفقیت‌های بیشتر در حوزه‌های مختلف زندگی فردی و اجتماعی می‌شود. این، مضمون فرمایش زیبای امیرمؤمنان علی علیه السلام است:

«فی تقلب الاحوال علم جواهر الرجال»^۱

(در درگونی حالات، گوهرهای مردان شناخته می‌شود.)

پس شایسته است جوانان به دنبال کسب زمینه‌ها و آمادگی‌های لازم برای ازدواج باشد و بزرگان نیز اسباب ازدواج فرزندان خود را مهیا کنند که از حقوق اساسی فرزندان برپدر، به ازدواج درآوردن آن‌هاست.^۲

۱. نهج البلاغه، حکمت ۲۱۷.

۲. از حقوق فرزند بر پدرش این سه چیز است: نام نیکو بر او بیسندد، به او سواد و قرآن بیاموزد و هنگامی که بالغ شد، او را همسر دهد. (مکارم الاخلاق، ج ۱، ص ۴۷۴، حدیث ۱۶۲۷). برای توضیحات بیشتر نک: فصل ضرورت و اهمیت فرزندآوری.

مردان؛ رهبر نهاد خانواده

پس از بررسی ضرورت تشکیل خانواده و نگاهی به اهداف عالی ازدواج، لازم است نگاهی دقیق به نقش مردان در نهاد خانواده بیندازیم و ابعاد مختلف نقش مرد را در خانواده سالم و بهنجار بررسی کنیم. خداوند متعال که انسان را با ویژگی‌های منحصر به فرد خلق کرده است، بر اساس توانمندی‌ها و ویژگی‌های او، وظایفی را نیز بر عهده‌اش قرار داده و او را به انجام دادن شایسته این وظایف مکلف کرده است. خداوند متعال مردان را رهبر نهاد خانواده معرفی کرده و فرموده است:

﴿الرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ...﴾

(مردان سرپرست و نگهدارنده زنان هستند...)

در این آیه شریفه، خداوند متعال جایگاه مردان در خانواده را تبیین می‌فرماید. کلمه «الرجال» با الف و لام در این آیه اشاره به جنس مردان دارد و نه خود مرد؛ یعنی جنس مرد قوام زن است. کلمه «قوام» از ماده قیام و قَوْمَ، برونز فعال و صیغه مبالغه است. در واقع قوام کسی است که مسئولیتی را قبول کرده است و توانایی این را دارد که بازوی فرد دیگری را هم بگیرد و او را هم در کنار خودش بلند کند و ایستاده نگاه دارد.^۲ خداوند

۱. نساء، ۳۴.

۲. زن از منظر قرآن کریم، ص ۱۳۳.

متعال در این آیه، مسئولیت اقتصادی و امنیتی و اخلاقی مرد و نظام خانواده را متذکر می‌شود. از نگاه قرآن، مردان از نظر تأمین نیازهای اقتصادی و حفظ امنیت اخلاقی خانواده، قوام هستند و باید حافظ و برپانگهدارنده شخصیت و حیثیت همسرشان باشند. در حقیقت، مسئولیت‌های اجتماعی در جامعه بر اساس توانایی‌های افراد تقسیم شده است و تفویض یک مسئولیت به کسی، نشان‌دهنده برتری او نیست؛ بلکه خداوند حکیم، بر اساس ویژگی‌های افراد، وظایفی را به آنان تفویض می‌کند. نحوه انجام دادن شایسته مسئولیت است که ارزشمندی فرد را تعیین می‌کند. پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله در خصوص مسئولیت‌های موجود در جامعه و خانواده می‌فرماید:

«هریک از شما که به‌گونه‌ای سرپرست هستید، درباره زیردستانتان بازخواست می‌شوید. مرد، سرپرست خانواده خویش است و درباره آن‌ها از او بازخواست می‌شود.»^۱

پس به خاطر داشته باشید:

تفویض مسئولیت نشان‌دهنده فضیلت افراد نیست؛ بلکه انجام دادن شایسته وظایف است که ارزشمندی انسان‌ها را مشخص می‌کند.

در جامعه اسلامی با افزایش مسئولیت‌ها، توقعات نیز از فرد فزون‌تر می‌شود و پاسخ‌گویی او باید بیشتر باشد؛ لذا مدیریت مرد، مسئولیت سنگین حفظ و مراقبت از خانواده را بر عهده او گذاشته است. بر همین اساس، مردان باید بسیار مراقب باشند که وظیفه خود را به‌درستی انجام دهند تا به عقوبت الهی دچار نشوند. امام صادق علیه السلام می‌فرماید: «بخشایش خدا بر آن بنده‌ای است که با همسرش به نیکی رفتار می‌کند؛ چراکه خداوند زمام او را در دست وی نهاده و او را سرپرست آن زن قرار داده است.»^۲

● اصلاح نگرش؛ اصلاح زندگی

شاید بسیاری از مردان با شنیدن این آیه و بدون تدبیر عمیق در معنای آن، گمان کنند مردان برتری ذاتی بر زنان دارند؛ لذا حق دارند به هر شکل و روشی با همسر خود رفتار کنند. به دلیل همین تفکر غلط است که متأسفانه برخی مردان اجازه ظلم به همسران را به خود داده‌اند.

۱. حکمت‌نامه کودک، ص ۱۳۶.

۲. کتاب من لا یحضره الفقیه، ج ۳، ص ۴۴۳، حدیث ۴۵۳۷؛ وسائل الشیعة، ج ۱۴، ص ۲۲، حدیث ۵.

• وظایف مدیریتی مردان

همان طور که گفتیم، اعطای حق مدیریت به مردان، همراه واگذاری مسئولیت حفظ کيان خانواده است؛ پس مردان برای انجام دادن شایسته وظایف خود باید ویژگی های خاصی را در خود پرورش دهند. مثال های فراوانی برای این موضوع در زندگی روزمره خود مشاهده کرده ایم. هنگامی که در کارخانه ای، کسی مدیر بخش فنی انتخاب می شود، باید صفات و ویژگی ها و توانمندی هایی را در خود ایجاد یا تقویت کند.

ابتدا باید با القای مدیریت آشنا شود و رمز و راز مدیر موفق را فرا گیرد. سپس باید اطلاعات کافی از کارخانه به دست آورد؛ شامل نوع و میزان تولیدات، تعداد دستگاه ها، تعداد کارگران، میزان سرمایه در گردش، بازار فروش و... همچنین با خواسته ها و نیازهای مدیران و صاحبان کارخانه آشنا شود. بعد باید بتواند اعتماد کارفرما را جلب کند و توانمندی های خود را برای رهبری آن بخش به آنان اثبات کند. در پایان باید به دنبال کسب نتایج مثبت و مد نظر باشد. این فرد نمی تواند توقع داشته باشد با انجام دادن خطاهای مکرر و متعدد و اتخاذ تصمیم های اشتباه، همچنان مسئولیتش در کارخانه حفظ شود و تمامی عوامل و کارگران به دستورهای او توجه کنند.

واقعیت این است که مدیریت موفق خانواده، وضعیت بسیار حساس تری از مدیریت فضایی اقتصادی دارد. افراد تحت مسئولیت ما در کارخانه، به سبب کسب درآمد و تأمین زندگی خود، راحت تر می توانند خطاهای ما را تحمل کنند. در واقع آن ها ما را به خاطر خودمان انتخاب نکرده اند؛ بلکه به سبب قوانین و مقررات موجود، مجبور به تحمل ما هستند! اما به یاد داشته باشیم نهاد مقدس خانواده براساس مهر و محبت و عطوفت بنا شده است و همسرمان، به واسطه ویژگی های مثبت ما، همراه و هم سفرمان در مسیر زندگی شده است. پس باید اولاً روش ها و راهکارهای مدیریت و رهبری نهاد خانواده را به خوبی فرا بگیریم. ثانیاً باید با نیازها و خواسته ها و ویژگی های اعضای خانواده آشنا شویم و تلاش خود را برای تأمین نیازهای آنان به کار بگیریم. همچنین نیازهای روحی آنان را به درستی شناسایی کنیم و رفتار شایسته ای با آن ها بکنیم. در نهایت برای رشد و تعالی و پیشبرد مادی و معنوی خانواده خود با تمام قوا تلاش کنیم. باید همیشه مراقب باشیم حرمت ها و محبت های موجود در خانواده را در هر موقعیتی حفظ کنیم تا اصل و اساس خانواده ما با تزلزل مواجه نشود. با رعایت تمام این نکات می توانیم اعتماد همسر و فرزندان خویش را جلب کنیم.

تا زمانی که آنان به ما به عنوان مردی آگاه و عاقل و قدرتمند اعتماد نداشته باشند، نمی‌توانند به خوبی با ما تعامل کرده، ما را به عنوان مدیر قبول کنند. پس برای موفقیت در مدیریت خانواده، باید قبل از هر چیزی، اعتماد اعضای خانواده را جلب کنیم. اعضای خانواده باید ما را فردی معتمد و دلسوز بشناسند تا تمکین در برابر خواسته‌های ما برای آنان لذت بخش باشد. رفتار مرد در خانواده باید به گونه‌ای باشد که دیگران کوچک‌ترین تردیدی در دلسوزی و لیاقت او برای مدیریت بر سرنوشت خود نداشته باشند. در غیر این صورت، مرد نمی‌تواند همسر خود را متقاعد کند تا مدیریت او را قبول کند.

حتی زنانی که به دلیل پایبندی به دستوره‌های دین، خود را به همراهی و اطاعت از شوهر ملزم می‌کنند، از درون ناراحت هستند و از وضعیت خود به هیچ عنوان راضی نخواهند بود و به نوعی، نیازهای روحی آنان تأمین نخواهد شد. با نگاهی به ویژگی‌های روحی زنان متوجه می‌شویم که آن‌ها نه تنها از مدیریت مرد ناراحت نخواهند شد، بلکه همیشه به دنبال حامی قابل اعتماد و قابل اتکا هستند تا به راحتی در بحران‌های زندگی به او تکیه کنند و وجود خود را مالا مال از آرامش سازند. پس لازم است در این بخش، راهکارهایی را معرفی کنیم که ما را در مسیر جلب اعتماد خانواده یاری می‌کند.

راهکارهای اعتمادسازی در خانواده

● صداقت

بدون شک اولین و مهم‌ترین رکن جلب اعتماد دیگران صداقت است. بدون داشتن صداقت نمی‌توانیم انتظار داشته باشیم دیگران به حرف‌های ما اعتماد کرده، باور کنند دلسوز و خیرخواه آنان هستیم. نه تنها در خانواده، بلکه برای موفقیت در هر یک از عرصه‌های اجتماعی، باید صداقت خود را به دیگران اثبات کنیم. در این صورت است که آن‌ها ما را عضوی از اعضای خود قبول می‌کنند و از همراهی ما لذت خواهند برد. رعایت اصل صداقت در زندگی اجتماعی و به خصوص در روابط خانوادگی بسیار ضروری و مهم است و در تعالیم نورانی انوار مقدس معصومان علیهم‌السلام بسیار به آن تأکید شده است. امام باقر علیه‌السلام در کلامی کوتاه و شیوا، هشدار جدی به مؤمنان داده است:

«به یقین دروغ ویران‌کنندهٔ ایمان است.»^۱

۱. «إنّ الکذب هو خراب الإیمان.» (اصول کافی، ج ۴، ص ۵۸، حدیث ۲۶۷۵).

دروغ نه تنها روابط اجتماعی و خانوادگی را ویران می‌سازد، بلکه رابطه انسان با خدا را نیز مخدوش می‌کند. برخی اوقات در سطح جامعه یا در جریان مشاوره‌ها، با افرادی روبه‌رو می‌شویم که دروغ‌گفتن را نوعی شوخی می‌دانند و احساس می‌کنند با این رفتار غلط می‌توانند نشاط و سرزندگی را برای خانواده خود به ارمغان بیاورند؛ غافل از اینکه دروغ حتی اگر برای شوخی هم باشد و سریعاً به صداقت نداشتن و شوخی بودن حرف خود اعتراف کنیم، به اعتماد دیگران به خود و صداقتمان در بین مخاطبان لطمه زده‌ایم. مولای متقیان، امیرمؤمنان علی علیه السلام در کلامی قاطع، از آسیب‌های دروغ‌های شوخی و جدی، پرده برداشته است:

«بنده طعم ایمان را نمی‌چشد تا اینکه دروغ را ترک کند؛ چه شوخی باشد، چه جدی.»^۱

طبق این فرمایش حضرت، دروغ‌های گاه‌وبیگاه شوخی یا جدی، ایمان را از قلب و جان انسان دور می‌کند؛ گویی که هرگز حتی طعم آن را نیز نچشیده است. پس اگر می‌خواهیم همچون رهبری مقتدر، سکان هدایت خانواده خود را در دست بگیریم و همسرمان با افتخار و خشنودی، مدیریت و رهبری ما را قبول کند، مراقب تک‌تک واژگان خود باشیم. تا از صداقت کلام خود اطمینان حاصل نکرده‌ایم، از گفتن آن پرهیز کنیم.

• امانت‌داری

دومین نکته‌ای که مرد مؤمن و آگاه باید آن را در خانواده خود رعایت کند، امانت‌داری است. امانت‌داری یکی دیگر از ارزش‌های دینی است که رعایت آن در تمام عرصه‌های زندگی اجتماعی برای تمامی انسان‌ها ضروری است. در واقع بقای نظام اجتماعی بدون رعایت اصل امانت‌داری امکان‌پذیر نیست. امانت‌داری یکی از مؤلفه‌های اصلی و اساسی هرکسی است که می‌خواهد در یک مجموعه یا گروه تأثیرگذار باشد و بتواند حرکت مهمی در آن جمع و گروه ایجاد کند. به همین دلیل است که امام صادق علیه السلام فرمود:

«خداوند عزوجل هیچ پیامبری را جز با راست‌گویی و امانت‌داری در برابر نیکوکار و

۱. «لا یجد عبد طعم الايمان حتى یترک الکذب هزله و جدّه.» (اصول کافی، ص ۶۰، حدیث ۲۶۸۲).

بدکار، مبعوث نکرده است.»^۱

برای تحکیم خانواده، اعضا و به‌ویژه رهبران، باید دربارهٔ امانت‌های یکدیگر نهایت مراقبت را بکنند و هیچ بهانه‌ای را برای کوتاهی کردن در این زمینه نپذیرند. حساسیت این مطلب تا جایی است که از دیدگاه امام صادق علیه السلام برای تشخیص ایمان یک فرد، نگاه کردن به انجام دادن واجبات ضروری دین مثل نماز و روزه کفایت نمی‌کند؛ بلکه حتماً برای تشخیص شایستگی افراد باید به میزان امانت‌داری و صداقت آن‌ها توجه ویژه‌ای شود؛ لذا حضرت فرمود:

«به نماز و روزهٔ مردم فریب نخورید. چه بسیار که انسان‌ها به نماز و روزه شیفته می‌شوند تا جایی که اگر آن کارها را ترک کنند، به هراس می‌افتند. بلکه از ایمان آن‌ها با راست‌گویی و امانت‌داری آگاه شوید.»^۲

حال باید مصادیق امانت در محیط خانه را بررسی کنیم تا بتوانیم از فرمایش‌های ذکرشدهٔ معصومان علیهم السلام بهرهٔ بیشتری ببریم و برای امانت‌داری شایسته، برنامه‌ریزی لازم را انجام دهیم.

● همسر

اولین و مهم‌ترین امانت در زندگی مشترک، همسر ماست. همسر ما به‌عنوان امانت الهی پا به زندگی مان گذاشته است تا بتوانیم به‌کمک یکدیگر، پله‌های کمال را یک‌به‌یک طی کنیم. برای مردان به‌عنوان قوام زندگی، مراقبت و محافظت از جسم و جان همسر، وظیفه‌ای بسیار مهم به‌شمار می‌آید. این نگاهی است که درآموزه‌های اصیل اسلامی به زن وجود دارد؛ او را امانت الهی در نزد شوهر دانسته، رعایت حقوق او را بر شوهر واجب می‌داند. پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله در حدیثی گران‌سنگ، خبری را از فرشتهٔ وحی جبرئیل امین نقل می‌فرماید که می‌گوید:

«ای محمد، پروای الهی پیشه کنید و با زنان مهربان باشید؛ زیرا آنان در اختیار شما هستند و آن‌ها را از خداوند به امانت گرفته‌اید...»^۳

با همین نگاه زیبا به جایگاه زن در خانواده است که خاطرات بسیاری از محبت‌های

۱. «ان الله عز و جل لم یبعث نبیاً الا بصدق الحدیث و أداء الأمانة الی البر و الفاجر.» (اصول کافی، ج ۳، ص ۲۱۰، حدیث ۱۷۶۲).

۲. اصول کافی، ج ۳، ص ۲۱۰، حدیث ۱۷۶۳.

۳. مستدرک الوسائل، ج ۱۲، ص ۲۵۲، حدیث ۱۶۶۲۷.

پیامبر به بانوی بزرگ اسلام حضرت خدیجه رضی الله عنها در صفحات تاریخ نقش بسته است. امام سجاد رضی الله عنه در رساله حقوق خود در بیان حقوق همسر، او را مایه تسکین و آرامش می‌شناسد و از همسر با عنوان نعمت الهی یاد می‌کند و به تکریم او و مهربانی و شفقت با او دستور می‌دهد:

«و اما حق زنت این است که بدانی خداوند متعال او را مایه آرامش و همدلی تو قرار داده است. پس باید بدانی که این نعمتی است از جانب خدا. پس او را گرمی بدار و با او نرم خو باش.»^۱

• فرزندان

از فرزندان نیز می‌توان به عنوان امانت‌های الهی در دست پدر و مادر یاد کرد. به همین سبب است که والدین باید در رعایت حقوق آنان کوشا باشند و سعی کنند نام نیکو برای آنان انتخاب کنند، قرآن به آنان تعلیم دهند و در زمان مناسب آنان را به ازدواج درآورند. مردی می‌تواند به عنوان رهبر، به راستی خانواده خود را به سمت خوشبختی هدایت کند که با رعایت حقوق همسر و فرزندان خود و مراقب شایسته از آنان، از اعتبار کافی در نزد ایشان برخوردار باشد.

• رازهای خانه

در ارتباط زن و مرد در خانواده، اتفاق‌هایی رخ می‌دهد که اطلاعات آن، صرفاً مربوط به آن دو است و شایسته نیست دیگران از آن باخبر باشند. حفظ این اسرار و رازداری مرد و زن، ارتباط تنگاتنگی با اعتبار و ارزشمندی آنان در خانواده دارد. اگر امروز بر سر مسئله‌ای با همسر خود مشکل داشته‌ایم یا برای خرید یکی از لوازم منزل، با مشکل مالی مواجه شده‌ایم، آیا دوست داریم همسرمان این راز را در خانه حفظ نکرده، آن را به دیگران منتقل کند؟ بدون شک هنگامی که ببینیم از اتفاق دیروز منزل ما، تمام بستگان همسرمان باخبر هستند، از او ناراحت و دلگیر خواهیم شد. حتی اگر مستقیماً به او تذکر ندهیم، از این رفتار او به سختی ناراحت می‌شویم و اعتبارش در نگاه ما کاهش خواهد یافت. پس ما هم باید مراقب حفظ اسرار خانه خود باشیم. ضعف‌های همسر ما و اتفاق‌های تلخ منزل و... همه اسراری است که باید آن را در خانواده حفظ

۱. کتاب من لا یحضره الفقیه، ج ۲، ص ۶۲۱، حدیث ۳۲۱۴.

کنیم. رعایت همین مسئله تأثیر زیادی بر حفظ نشاط و صمیمیت خانواده خواهد گذاشت. بارها هنگام مشاوره‌ها، شاهد زوج‌های جوانی بوده‌ایم که پس از گذشت چند روز از یک ناراحتی و دعوا، همسر خود را بخشیده‌اند؛ اما هنوز بعد از گذشت چندین سال، خانواده همسرشان به دلیل همان اختلاف‌ها، با آن‌ها برخورد سردی دارند. چه بسیار طلاق‌هایی که اگر اسرار خانواده در نزد زن و شوهر محفوظ می‌ماند و به والدین و بستگان و دوستان منتقل نشده بود، هرگز اتفاق نمی‌افتاد. پس به یاد داشته باشیم:

حفظ اسرار خانواده و رازداری، منجر به اعتمادسازی در خانواده می‌شود و جایگاه ما را در خانواده تضمین خواهد کرد.

● وفای به عهد

نکته بسیار مهم دیگری که نقش بسیار جدی و تعیین‌کننده در میزان اعتماد دیگران دارد، وفای به عهد است. وفای به عهد نه تنها منجر به اعتمادسازی در فضای جامعه و به‌ویژه در خانواده می‌شود، بلکه منجر به تقویت پایه‌های ایمان می‌شود. ارتباط وفای به عهد با ایمان فرد به‌گونه‌ای است که خداوند متعال خطاب به مؤمنان می‌فرماید:

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَوْفُوا بِالْعُقُودِ...﴾

(ای کسانی که ایمان آورده‌اید، به پیمان‌های خود با خدا و مردم وفا کنید.)

از این آیه شریفه مشخص می‌شود که مؤمنان باید به همه پیمان‌های خود، با هرکس یا هر گروهی، پایبند باشند؛ اعم از قراردادهای لفظی یا کتبی، پیمان‌های سیاسی، اقتصادی، اجتماعی یا خانوادگی، با قدرتمند یا ضعیف، با دوست یا دشمن، با خدا (نذر و عهد) یا مردم، با فرد یا جامعه، با کوچک یا بزرگ. کلمه «العقود» با الف و لام است که شامل همه نوع قرارداد می‌شود.^۲

بدون شک عقد ازدواج مصداق یکی از همین عقود است که وفای به آن، ضرورت حفظ ایمان و بندگی است. باید در طول دوران زندگی مشترک مراقب باشیم به این پیمان با همسرمان، وفادار باشیم و حرمت خدا را در این خصوص حفظ

۱. مائده، ۱.

۲. تفسیر نور، ج ۳، ص ۱۷.

کنیم. جالب این است که در نگاه اسلامی، حتی حفظ پیمان با کفار نیز واجب است و معصومان علیهم السلام ما را از نقض این تعهدات نیز باز می‌دارند. به همین دلیل است که پیامبر رحمت صلی الله علیه و آله می‌فرماید:

«سه صفت است که در هر کس باشد، منافق است؛ هر چند روزه بگیرد و نماز بخواند و خود را مسلمان بداند: کسی که در امانت خیانت می‌کند، کسی که به هنگام سخن گفتن دروغ می‌گوید و کسی که وعده می‌دهد و خلف وعده می‌کند.»^۱

در دیدگاه معصومان علیهم السلام، خلف وعده و وفانکردن به عهد، نشانگر دروغین بودن ایمان است و فرد را از دایره ایمان به نفاق می‌کشاند. پس چگونه است که گاهی برخی به خود اجازه می‌دهند درباره عهد خود به همسرشان کوتاهی کنند و آن را ناچیز بشمارند؟! هر رفتار خطایی که منجر به آسیب رسیدن به عقد و پیمان زناشویی شود، نه تنها گناه است، بلکه نشانگر نفاق شخص است و اعتماد دیگران به او را نیز تخریب می‌کند و بنیان خانواده را متزلزل خواهد کرد. مصادیق وفای به عهد در خانواده از این قرار است:

● وفاداری به اصل ازدواج

اولین و مهم‌ترین مصداق وفای به عهد در خانواده، پرهیز از هرگونه رفتاری است که شائبه‌هایی از بی‌وفایی داشته باشد؛ مانند خیانت، ارتباط نامشروع جنسی، نگاه کنترل نشده به نامحرم و... به یاد داشته باشیم همسر ما امانت الهی است که با اعتماد به قول و وعده‌های ما، وارد زندگی مان شده است و کوچک‌ترین خیانت و بدعهدی می‌تواند او را از زندگی با ما ناامید سازد.

● وفاداری به پیمان‌های حین عقد و ازدواج

در هنگام عقد و گاهی قبل از آن و در طول جلسه‌های خواستگاری، مطالب بسیاری مطرح می‌شود و گاه دختر و پسر، قول و قرارهایی باهم می‌گذارند. برخی این قرارها را مکتوب و مشخص و تبدیل به شروط ضمن عقد می‌کنند و بسیاری هم به عهد کلامی و قول همسر آینده خود اعتماد می‌کنند. عمل به این وعده‌های ابتدایی ازدواج، علاوه بر حفظ ایمان، اعتبار ما را نیز در نزد همسر افزایش می‌دهد و منجر به تقویت پایه‌های

۱. تفسیر نمونه، ج ۱، ص ۱۳۴؛ بحار الانوار، ج ۶۹، ص ۱۰۸، حدیث ۸.

زندگی مشترک خواهد شد. به همین دلیل اگر انجام دادن کاری برای ما سخت است یا از توانایی خود برای انجام دادن آن اطمینان کافی نداریم، باید از بیان آن خودداری کنیم. اگر به هر دلیلی، قولی به همسر خود داده‌ایم، به هر شکل و زحمتی باید آن را عملی سازیم.

● پایبندی به وعده و قول به همسر و فرزندان

در طول زندگی، مواقع بسیاری پیش می‌آید که انسان به دلایل مختلف و برای ترغیب همسر و فرزندان خود، به آنان قول می‌دهد. برخی از مردان به اهمیت این قول و قرارها توجهی نمی‌کنند و برای تأمین خواسته‌های خود، به راحتی قول‌هایی می‌دهند که می‌دانند قدرت انجام دادن آن‌ها را ندارند. گاهی به همسرشان قول می‌دهند: «اگر بتوانی برای مهمانی این غذا را تهیه کنی، یک گردن بند زیبا برایت می‌خرم!» همسر او هم به شوهر خود اعتماد می‌کند و کار مد نظرش را انجام می‌دهد؛ اما متأسفانه وقتی زمان عمل به این وعده می‌رسد، تازه به یاد می‌آورد که پول کافی برای عمل به وعده خود را ندارد.

ممکن است در این زمان، با همسرتان صحبت کنیم و با توضیح وضعیت مالی و اقتصادی خود او را قانع کنیم که الان زمان مناسبی برای خرید گردن بند نیست؛ اما یقین بدانیم پس از این اتفاق، اعتبار ما در نزد او کاهش می‌یابد و دیگر نمی‌تواند به ما به عنوان مرد و مدیر و تکیه‌گاه خود نگاه کند. از این پس، دیگر اعتماد کردن به صحبت‌ها و وعده‌های ما کار بسیار سختی برای او خواهد بود. باید مراقب قول‌های خود باشیم و اگر توانایی عمل کردن به وعده خود را نداریم، اصلاً قول ندهیم. به یاد داشته باشیم:

قول ندادن به ما آسبایی نخواهد رساند؛ اما عمل نکردن به قول

اعتبار ما را خدشه‌دار خواهد کرد.

متأسفانه کوتاهی در عمل کردن به وعده‌هایی که والدین به فرزندان می‌دهند نیز بسیار مشاهده می‌شود. وقتی پدر یا مادر خواسته‌ای از فرزند خود دارد و می‌خواهد او را به انجام دادن کاری مثل خوردن غذا یا جمع کردن اتاق قانع کند، به راحتی به او قول می‌دهد؛ ولی پس از عمل فرزند، از انجام وعده خود سر باز می‌زند. مثلاً به فرزند خود

قول می‌دهد: «اگر اتاقت را تمیز کنی، برایت شکلات می‌خرم!» اما پس از تمیز شدن اتاق به او توضیح می‌دهد: «الآن شکلات در منزل نداریم و دیروقت است و مغازه‌ها نیز تعطیل است.» یا: «اصلاً شکلات برای گلودرد تو مناسب نیست!»

در این صورت حتی اگر فرزند ما، با صحبت‌هایمان راضی هم بشود، باز هم اعتبار ما آسیب دیده است و او دیگر نمی‌تواند به ما به چشم پدری مقتدر نگاه کند و قبول صحبت‌ها و اطاعت از توصیه‌هایمان برایش بسیار سخت خواهد شد. در این حالت، بسیار طبیعی است که با افزایش سن، عادت به نافرمانی پیدا کند و به ما به‌عنوان پدر و مدیر خانواده، احترام لازم را نگذارد. پس باز هم تأکید می‌کنیم:

قبل از قول دادن به همسر و فرزندان خود، به توانایی خود برای عمل به آن وعده توجه کنیم.

• انصاف

از دیگر ضروریات اخلاقی مردان به‌عنوان رهبران نهاد مقدس خانواده مفهوم زیبا و ارزشمند و متعالی «انصاف» است. مردی که نتواند انصاف را در کلام و عمل خود رعایت کند، از جایگاه مقبولی در جامعه و خانواده برخوردار نخواهد بود و به جلب اعتماد دیگران قادر نخواهد شد. این مفهوم زیبا در ادبیات دینی ما جایگاه ویژه‌ای دارد و درخشش خیره‌کننده آن، بر تارک سیره عملی معصومان علیهم‌السلام به چشم می‌خورد. برای مشخص شدن معنای دقیق واژه انصاف، از فرمایشی از پیامبر رحمت صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم استفاده می‌کنیم. هنگامی که پیامبر قصد حرکت به سمت جنگ را داشت، عربی بادیه‌نشین دهانه شتر پیامبر را گرفت و عرض کرد: «یا رسول الله، به من کاری یاد بده تا با انجام دادن آن به بهشت بروم.» حضرت فرمود:

«هرطور دوست داری مردم با تو رفتار کنند، با آنان رفتار کن و هرچه را ناپسند می‌دانی که مردم با تو آن‌گونه رفتار کنند، آن را انجام نده.»^۱

واقعیت این است که تمامی ما انسان‌ها در هر وضعیت و جایگاهی انصاف را دوست داریم و می‌خواهیم دیگران با انصاف با ما برخورد کنند؛ اما متأسفانه هنگامی که قرار است حقوق دیگران را رعایت کنیم، اجرای عدالت و انصاف برای ما بسیار سخت می‌شود. در واقع اگر کمی فکر کنیم و احتمال دهیم که شاید موقعیتی مشابه همین

۱. اصول کافی، ج ۳، ص ۲۸۲، حدیث ۱۹۴۸.

وضع برای ما نیز اتفاق بیفتد، عمل به انصاف کار سختی نخواهد بود. قبل از بیان مصادیق انصاف در خانواده، به بخشی از توصیه‌های اخلاقی و تربیتی مولایمان امیرمؤمنان علیه السلام به فرزند خود امام حسن مجتبی علیه السلام اشاره می‌کنیم:

«پسرکم، خود را میان خویش و دیگران، میزانی بشمار؛ پس آنچه برای خود دوست می‌داری، برای دیگران دوست بدار و آنچه تو را خوش نیاید، برای آنان نیز ناخوش بشمار. ستم مکن؛ چنان‌که دوست نداری بر تو ستم شود و نیکی کن؛ چنان‌که دوست می‌داری به تو نیکی کنند. آنچه از جز خود زشت می‌داری، برای خود زشت بدان و از مردم برای خود، آن را بپسند که از خود می‌پسندی در حق آنان.»^۱

انصاف در خانواده مصادیقی دارد:

● توجه به توانایی‌ها و ظرفیت‌های طرف مقابل

انسان دوست دارد دیگران در برخورد با او به توانایی‌هایش توجه کنند و براساس آن از او توقع داشته باشند؛ اما بسیاری در مواجهه با دیگران، صرفاً به خواسته‌ها و نیازهای خود توجه می‌کنند و هیچ اهمیتی به ظرفیت و توانایی طرف مقابل نمی‌دهند. این دور از انصاف است که از همسر خود توقع داشته باشیم هر کاری را که دوست داریم، حتی اگر در توانش نباشد، انجام دهد. همیشه به خاطر داشته باشیم:

توانایی افراد مختلف، در وضعیت‌های مختلف متفاوت است؛ پس منصفانه و بر اساس توانمندی آنان توقع داشته باشیم.

● برخورد‌های یکسان در وضعیت‌های مشابه

گاهی اوقات وقتی دیگران خطایی می‌کنند یا بر اثر بی احتیاطی آسیبی به خود یا وسایل منزل وارد می‌کنند، از کوره در می‌رویم و عصبانی می‌شویم؛ اما اگر چند روز بعد، مشابه همین اتفاق برای خود ما بیفتد، آن را قضا و قدر می‌دانیم یا اصلاً تقصیر را به گردن دیگران می‌اندازیم. وقتی مهمان مورد علاقه ما ظرفی را به زمین می‌اندازد، از نظر ما شکستن ظرف دفع بلا می‌شود؛ اما اگر فرزند ما این خطا را مرتکب شود، آن را جنایت جنگی می‌دانیم! این برخورد‌های دوگانه انصاف ما را خدشه دار می‌کند و اعتماد و احترام اعضای خانواده به رهبر نهاد خانواده را از بین خواهد برد. پس بسیار

۱. نهج البلاغه، نامه ۳۱.

مراقب باشیم در موقعیت‌های یکسان، قضاوت‌ها و برخوردهای یکسانی بکنیم.

● احترام به خویشان و دوستان و سلیقه طرف مقابل

همان‌گونه که دوست داریم دیگران به نزدیکان و دوستان ما احترام بگذارند و همان‌گونه که احترام دیگران به سلیقه و انتخاب‌های ما برایمان مهم است، همسرمان نیز دوست دارد به نزدیکان او احترام بگذاریم. او دوست دارد برای دوستانش ارزش قائل باشیم و به انتخاب و سلیقه او احترام بگذاریم. شاید سلیقه او از نظر ما جالب نباشد؛ اما یادمان باشد این رنگ یا غذا یا هرچیز دیگر، سلیقه محبوب ماست؛ پس به آن احترام بگذاریم. رعایت همین نکته‌های کوچک و ساده ممکن است تأثیر زیادی در شادمانی و شادکامی زندگی ما بگذارد. انصاف یکی از شاه‌کلیدهای موفقیت در ارتباطات است. بدون رعایت انصاف، قادر نخواهیم بود با جامعه و حتی نزدیکان خود تعامل شایسته‌ای بکنیم. واقعیت این است که رعایت انصاف، کاری بسیار دشوار است؛ پس بهتر است قبل از قضاوت و برخورد با دیگران، فکر کرده، برای رفتارهای خود برنامه‌ریزی کنید. رمز رعایت انصاف این است: قبل از اینکه درباره دیگران قضاوت کنیم، برای لحظاتی خود را در آن وضعیت تصور کنیم. فقط در این صورت است که می‌توانیم انصاف را در گفتار و کردار خود نمایان سازیم. پس برای رعایت انصاف تمرین کنیم؛ زیرا امام صادق (ع) به حسین بزاز فرمود: «آیا به تو خبر دهم از سخت‌ترین سه چیزی که خداوند بر بندگانش واجب کرده است؟» گفتیم: «آری.» حضرت فرمود: «انصاف دادن به مردم بیش از خود، کمک کردن به برادرت و یاد کردن خداوند در تمامی حالات.»

● ثبات قدم و پشتکار

همان‌طور که در ابتدای فصل مطرح شد، برای اینکه همسر و فرزندان با پدر خانواده به‌عنوان مدیر و رهبر، بتوانند ارتباط خوبی داشته باشند و جایگاه او را قبول کنند و با جان و دل همراه و یاورش باشند، پدر باید ویژگی‌های مختلفی را در وجود خود پرورش دهد. یکی از این ویژگی‌ها، ثبات قدم و پشتکار است. تصور اعتماد به فردی بی‌اراده که هر روز تصمیمی متفاوت می‌گیرد و خود نیز برای سلیقه و انتخاب خودش احترام

۱. اصول کافی، ج ۳، ص ۲۸۰، حدیث ۱۹۴۶.

قائل نیست، کار بسیار دشواری است. در واقع کسی که هر روز تصمیم‌های خود را عوض می‌کند و بدون عاقبت‌اندیشی دست به کاری می‌زند، از اقتدار کافی برای رهبری یک مجموعه برخوردار نیست.

به یاد داشته باشیم مرد خانواده قرار است تصمیماتی بگیرد که علاوه بر خود، بر همسر و فرزندان نیز تأثیر خواهد گذاشت و منجر به موفقیت یا شکست آنان خواهد شد. پس بدون شک ابتدا باید این اراده و قاطعیت برگرفته از فکر و تدبیر را در خود تقویت کنیم تا بتوانیم اسباب سعادت و آرامش خانواده خود را تأمین کنیم. البته باید توجه کنیم مراد از ثبات قدم و قاطعیت، پافشاری بر تصمیم‌های غلط و افکار نادرست نیست؛ زیرا اصرار بر تصمیم‌های غلط، آسیب جدی به خانواده وارد می‌کند و اقتدار و جایگاه ما را در جامعه و خانواده خدشه دار خواهد کرد.

● راهکار تقویت پشتکار و عزم

در گام نخست، برای تقویت اراده و ثبات قدم، باید در موضوع مد نظر اندیشه کافی کنیم و از گرفتن تصمیم‌های عجولانه و بدون فکر کردن به عاقبت آن دست برداریم. همچنین در صورت نیاز باید تحقیق کنیم و از اندیشه دیگران نیز بهره‌مند شویم. در این صورت است که می‌توانیم تصمیم صحیحی بگیریم و بر آن پایدار بمانیم؛ زیرا تصمیم‌های بدون فکر، اگر همراه با قاطعیت باشد، موجب شکست و خسارت خواهد شد و اگر پس از فهمیدن خطای خود آن را اصلاح کنیم، شاید ما را از شکست بیشتر نجات دهد؛ اما به اعتبار و اقتدارمان آسیب خواهد رساند. پس به فکر و تدبیر و عاقبت‌اندیشی در کارهای خود توجه ویژه‌ای کنیم. امام عارفان، مولای ما امیرمؤمنان علیه السلام به زیبایی به ارتباط بین اندیشه و اراده اشاره می‌فرماید:

«میزان عزم به اندازه اندیشه بستگی دارد.»^۱

بدون شک نتیجه تصمیم‌های بدون فکر، آسیب به خود و خانواده است که در کلامی دیگر، حضرت به این نکته اشاره می‌فرماید:

«هرکه تصمیمش بد باشد، تیرش به خودش بر می‌گردد.»^۲

برای ایجاد قاطعیت و استمرار در کارها، باید به عاقبت و نتایج ارزشمند کار مد نظر

۱. غرر الحکم، حدیث ۶۱۷۳.

۲. غرر الحکم، حدیث ۸۳۱۵.

نیز توجه کنیم. هنگامی که به مشکلات موجود در مسیر دستیابی به هدف توجه می‌کنیم، حرکت برایمان سخت می‌شود و ناخودآگاه اراده‌مان کاهش می‌یابد؛ اما هنگامی که به پاداش‌های شیرین آن که یکی از آن‌ها اقتدار و محبت در خانواده است، توجه کنیم، حرکت و تلاش برایمان بسیار آسان‌تر خواهد شد.

دیده‌ایم برخی با انگیزه زیاد، شغل و حرفه‌ای را آغاز کرده‌اند؛ اما پس از مدت اندکی، تابلوی «به دلیل تغییر شغل، اجناس به قیمت خرید عرضه می‌شود!» را نصب می‌کنند. یکی از علت‌های این کار، توقع داشتن نتایج زیاد در مدت اندک است. در این صورت احتمال موفقیت بسیار کم خواهد شد. به همین دلیل است که امیر ملک ولایت، علی علیه السلام، می‌فرماید: «ریشه عزم و قاطعیت، دوراندیشی و ثمره آن، کامیابی است.»^۱ توجه به نتایج ارزشمند قاطعیت، ما را در پیمودن راه و تحمل ناملایمات مسیر، یاری خواهد کرد، ان شاء الله.

• آزادگی در اندیشه و استقلال در تصمیم‌گیری

یکی دیگر از ضروریات مدیر مقتدر و البته محبوب در خانواده، داشتن استقلال در اندیشه و تصمیم است. حقیقتاً تبعیت از کسی که خود در اندیشه‌اش، تابع دیگران است و هر لحظه، نظر خود را تغییر می‌دهد و اصطلاحاً «گوشش به دهن مردم است»، کار بسیار دشواری است. پس برای تحکیم پایه‌های خانواده خود، در اندیشه و انتخاب و تصمیم‌گیری، مستقل عمل کنیم؛ زیرا امیرمؤمنان علی علیه السلام می‌فرماید: «هرگاه تصمیم و دوراندیشی قرین هم شوند، خوشبختی کامل شود.»^۲

• جایگاه مشورت و استقلال فکری

باید متوجه باشیم که قرار نیست برای داشتن استقلال، مستبدانه عمل کنیم و از نظرهای سودمند دیگران بهره نبریم؛ بلکه صرفاً قرار است پس از مشورت و همفکری با سایر افراد خانواده و دوستان و همکاران، بهترین تصمیم را بر اساس نیازسنجی خود بگیریم. اصل مشورت یکی از ابزارهای ضروری موفقیت است؛ به طوری که امام متقیان امیرمؤمنان علیه السلام در این خصوص می‌فرماید:

۱. غرر الحکم، حدیث ۳۰۹۵.

۲. غرر الحکم، حدیث ۴۰۶۷؛ میزان الحکمة، ج ۵، ص ۳۰۴، حدیث ۸۷۷۱.

«مشورت‌کننده در آستانه موفقیت است.»^۱

قرآن کریم پس از توصیه به مشاوره و کمک‌گرفتن از اندیشه دیگران، وظیفه تصمیم‌گیری و سپس استقامت در مسیر را به عهده خود فرد گذاشته است؛ لذا در توصیه‌ای به وجود نازنین پیامبر ﷺ رحمت می‌فرماید:

«... وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ...»^۲

(... و در کارها با ایشان مشورت کن؛ اما هنگامی که تصمیم گرفتی، [قاطع باش و] بر خدا توکل کن...). الگوی صحیح مدیریت در خانواده این است که پس از تفکر و تأمل در کار و مشورت با افراد متخصص در موضوع مد نظر و در نهایت، مشورت با اعضای خانواده و پس از اطمینان از صحت نتایج به دست آمده، به انجام‌دان کار تصمیم بگیریم و اقدام کنیم. حال که سخن از مشورت در خانواده مطرح شد، بد نیست به آثار و نتایج ارزشمند مشورت در خانواده نگاهی مختصر بیندازیم تا بیش از پیش اهمیت آن مشخص شود.

استفاده از عقل و اندیشه دیگران

اولین و مهم‌ترین فایده مشورت، بهره‌مندی از فکر دیگران است. هرکسی در هر موضوعی، حتی اگر در آن موضوع صاحب نظر باشد، ممکن است برخی ابعاد آن را بررسی نکرده باشد. با مشورت می‌توانیم مطمئن شویم تمام جوانب کار خود را سنجیده و بهترین تصمیم را گرفته‌ایم. امام علی علیه السلام در فرمایشی کوتاه، به زیبایی به این نکته اشاره فرموده است:

«مشورت‌کردن اندیشه‌های درست دیگران را برای تو کسب می‌کند.»^۳

کرامت‌بخشی به شخصیت اعضای خانواده

پس از بیان نکته اول، ممکن است فردی ادعا کند با مشورت با همسر و فرزندان خود، هیچ نتیجه مثبتی کسب نکرده، هیچ فکر و ایده جدیدی نصیبش شده است. در جواب این فرد باید گفت: «حتی اگر در مشورت با اعضای خانواده، فکر جدیدی به دست نیآورده‌ای، حداقل فایده‌اش این است که توانسته‌ای محبت آنان را جلب

۱. غرر الحکم، حدیث ۱۲۱۷.

۲. آل عمران، ۱۵۹.

۳. غرر الحکم، حدیث ۱۵۰۹.

کنی و شخصیت آنان را کرامت ببخشی.» بسیاری از ناهنجاری‌های رفتاری در جامعه، ریشه در تکریم نشدن شخصیت افراد در سنین کودکی و نوجوانی دارد. امیر ملک ولایت، علی ع می‌فرماید:

«هرکه برای نفس خود احترام قائل باشد، آن را با معصیت خوار نمی‌گرداند.»^۱

طبق سخن زیبای حضرت، اگر شخصیت انسان محترم باشد، به هیچ عنوان حاضر به تخریب آن توسط گناهان و خطاها نخواهد بود. پس بسیار مهم است پدر خانواده با تکریم بخشی به شخصیت همسر و فرزندان، آنان را در مسیر سعادت یاری کند.

جلوگیری از استبداد و تکبر

بدون شک یکی از آفات بزرگ نفس انسان، تکبر است. این بیماری وحشتناک روحی، خود عامل بسیاری دیگر از بیماری‌های نفسانی انسان است. امیرمؤمنان ع در خطبه قاصعه، عامل سقوط شیطان را پس از سال‌های طولانی عبادت، تکبر معرفی می‌کند.^۲ توجه کنیم که مدیریت بر دیگران، یکی از پرتگاه‌های تکبر است؛ لذا با مشورت خواهی از آن‌ها، مانع از بروز و رشد این بیماری روحی شویم.

جلب حمایت اعضای خانواده

هنگامی که برای انجام دادن کاری با دیگران مشورت می‌کنیم، آن‌ها خود را در پیروزی و شکست ما شریک می‌دانند. در این صورت است که با پیروزی ما، از صمیم قلب خشنود می‌شوند و در صورت شکست، یار و غم‌خوار و حامی ما خواهند بود. این نکته، یکی از مزایای بسیار ارزشمند مشورت با دیگران است. مردی را تصور کنیم که قبل از ازدواج، با خانواده خود مشورت و از نظرهای آنان برای انتخاب همسر استفاده کرده است. در این صورت بسیار طبیعی است که وقتی پدر و مادر، خوشبختی فرزند خود را می‌بینند، لذت می‌برند؛ اما اگر به هر دلیلی، فرجام این ازدواج به تلخ‌کامی رسید، آنان خود را شریک در مشکلات او می‌دانند و در حمایت و یاری رساندن به او سعی خواهند کرد. اما هنگامی که ازدواج فرد خودسرانه باشد و بدون مشورت با والدین و نزدیکان صورت پذیرد، با بروز هر مشکلی در زندگی زناشویی، دیگران لب به انتقاد می‌کشایند

۱. غر الحکم، حدیث ۸۷۳۰.

۲. نک: نهج البلاغه، خطبه ۱۹۲.

و او را برای تصمیم غلط گذشته سرزنش خواهند کرد. در اینجاست که مشکل فرد دوچندان می‌شود و علاوه بر ناراحتی خود، ناراحتی ناشی از سرزنش دیگران را نیز به دوش خواهد کشید. به همین دلیل است که امام کاظم علیه السلام می‌فرماید:

«کسی که مشورت کند، اگر کارش را درست انجام دهد، مردم او را بستایند و اگر اشتباه کند، معذورش دارند.»^۱ پس بر اساس نکات ذکر شده، اصل مشورت، با استقلال در تصمیمات منافاتی ندارد؛ بلکه منجر به اتخاذ تصمیم‌های درست و شایسته نیز می‌شود. با مشورت با دیگران می‌توانیم بهترین تصمیم‌ها را بگیریم و احتمال لغزش خود را کاهش دهیم. در این صورت است که اعتماد دیگران را بیش از پیش جلب کرده، اقتدار خود را حفظ خواهیم کرد.

• رعایت ادب و احترام

بدون شک همه انسان‌ها دوست دارند از احترام دیگران برخوردار باشند و از هرگونه بی‌احترامی به شدت ناخشنود می‌شوند؛ اما متأسفانه گاهی برخی، رعایت اصل ادب و احترام را در ارتباط با همسر و فرزندان، فراموش می‌کنند. معمولاً در ابتدای ازدواج، رعایت ادب و احترام کار راحتی است؛ اما با گذشت زمان و به پنهان‌ه صمیمیت، کم‌کم خروج از دایره ادب برای شخص عادی می‌شود و حتی در ناملایمات زندگی، به یکدیگری بی‌احترامی نیز می‌کنند. اعتماد کردن به مردی که توانایی کنترل خود را ندارد و نمی‌تواند دایره ادب را حفظ کند، برای دیگران کاری بسیار مشکل خواهد بود. در خانواده‌ای که مشکلات فراوانی وجود دارد و افراد با یکدیگر اختلاف نظرهای فراوانی دارند، اگر فضای احترام متقابل حفظ شده باشد، به راحتی و با چند جلسه مشاوره می‌توان مجدداً آرامش را به محیط خانواده بازگرداند؛ اما هنگامی که بی‌حرمتی در محیط خانواده‌ای به عادت تبدیل شده باشد، امکان اصلاح آن خانواده بسیار سخت خواهد بود. پس برای حفظ کيان خانواده خود، در هیچ وضعیتی، رعایت ادب و احترام را فراموش نکنیم.

۱. میزان الحکمه، ج ۶، ص ۸۸، حدیث ۱۰۰۲۲.

توجه به ساختار عاطف خانواده

تفاهم و ضرورت توجه به تفاوت‌های فردی زن و مرد

پس از بررسی ضرورت تشکیل خانواده و جایگاه مرد در آن، باید به ابعاد وجودی طرف دیگر ازدواج نگاهی بیندازیم. با نگاهی سطحی به ساختار جسمی زن و مرد، تفاوت‌های متعدد در وجود آن‌ها بر ما نمایان می‌شود. تفاوت‌های جسمی آنان، بیانگر تفاوت‌های موجود در ساختار روحی و عاطفی آنان است؛ چرا که جسم مرکب روح است. پس تفاوت در مرکب، نشانگر تفاوت جایگاه راکب آن است. تفاوت‌های جسمی و روحی زن و مرد، یکی از زیبایی‌های خلقت و نماد قدرت و حکمت الهی است. این دو جنس را به گونه‌ای آفریده است که نقایص یکدیگر را رفع و پیمودن راه کمال را برای یکدیگر هموار کنند.

بر خلاف تصور بسیاری از افراد که تفاوت‌های زن و مرد را باعث ناراحتی‌ها و مشکل‌های خانواده می‌دانند و از وجود این تفاوت‌ها گله‌مندند، این تفاوت‌ها منجر به زیبایی زندگی می‌شود و حیات و بقای جامعه بر اساس همین تفاوت‌هاست. یکی از این تفاوت‌ها که در این فصل به طور کامل به آن خواهیم پرداخت، تفاوت در محبت‌پذیری و محبت‌خواهی زن و مرد است. همین شدت عاطفه در زنان است که گرمابخش کانون خانواده است و تحمل مشکلات را آسان‌تر می‌کند و از همه

مهم‌تر، فضای مناسب تربیت فرزندان را فراهم می‌سازد. اما سؤال این است که اگر تفاوت‌های روحی و فردی زن و مرد، منجر به رشد و کمال است و این خلقت متفاوت از نشانه‌ها و آیات عظیم الهی است، چرا گاهی اوقات همین تفاوت‌ها خانواده را ناآرام می‌کند و آن را تا مرز جدایی و طلاق پیش می‌برد؟ واقعیت این است که تعریفی غلط از مفهومی بسیار زیبا به نام تفاهم، وضع زندگی را برای بسیاری از مردم بحرانی کرده است. بسیاری از افراد به اشتباه فکر می‌کنند که تفاهم یعنی یکی شدن و با یک منطق فکر کردن و یک چیز خواستن. هنگامی که تفاهم به تشابه و همانندی تعریف شود، راه بروز اختلاف و ناراحتی هموار می‌شود. در واقع هنگامی که شخص فکر کند همسرش باید همانند خودش فکر کند، از افکار متفاوت او پیریشان و از انتخاب‌های او ناخشنود و از عملکردش دل‌زده و ناراحت می‌شود.

● معنای تفاهم

همان‌طور که گفته شد، تفاوت‌های روحی زن و مرد، واقعیتی انکارناشدنی است که ریشه در وظایف و نقش‌های متفاوت آنان دارد. پس قدم اول تفاهم، شناخت این تفاوت‌هاست. ابتدا تمام تفاوت‌های زن و مرد را باید در ابعاد مختلف بررسی کرد و با آن‌ها آشنا شد. مرحله دوم تفاهم، درک متقابل این تفاوت‌هاست. اگر باور کنیم که وجود تفاوت‌ها از زیبایی‌های خلقت بوده، عامل دوام و بقای خانواده و حتی جامعه است و اگر بپذیریم همسرمان از نظر روحی با ما متفاوت است، تحمل این تفاوت‌ها، کار راحت‌تری خواهد بود. این نوع نگاه به واژه زیبای تفاهم، مانع از سوء تفاهم‌ها و رفتارهای غلط بعدی می‌شود. پس همیشه به خاطر داشته باشیم:

تفاهم یعنی شناخت تفاوت‌ها و درک متقابل تفاوت‌ها.

● چرایی تفاوت‌های زن و مرد

یکی از پرسش‌های اساسی بسیاری از افراد، این است: چرا خداوند متعال وجود زن و مرد را با این تفاوت‌ها آفریده است؟ آیا اگر این تفاوت‌ها کمی کمتر می‌بود، زندگی برای آنان راحت‌تر نبود؟ گاهی اوقات برخی، این تفاوت‌ها را آن‌چنان عمیق یافته‌اند که گمان کرده‌اند گویی زن و مرد، در دو سیاره متفاوت به وجود آمده‌اند و حال مجبور به

ادامهٔ حیات بر روی سیارهٔ زمین هستند.^۱ واقعیت این است که خداوند متعال، زن و مرد را با رسالتی یکسان و کارکردهایی متفاوت آفریده است و بر اساس همین کارکردها و روش‌های متفاوت، ویژگی‌ها و ابزار مورد نیازشان را نیز در وجود آنان قرار داده است. این مثال به روشن‌تر شدن موضوع کمک می‌کند:

انسان‌ها برای تسهیل در رفت‌وآمد و سرعت بخشیدن به نقل‌وانتقالات، اتومبیل را اختراع کردند. پس از گسترش کاربردهای خودرو در زندگی روزمره، طراحی و ساخت خودروها شکل‌های متفاوتی به خود گرفت. گاهی انسان‌ها می‌خواستند از خودرو برای حمل وسایل سنگین استفاده کنند. برای این منظور، سعی کردند تا حد امکان بر استقامت و قدرت این نوع خودروها بیفزایند. در این حالت، کارخانه‌های سازنده به ظرافت‌ها و زیبایی‌های ظاهری این نوع خودرو چندان توجه نکردند؛ بلکه تمام‌الاهتمام آن‌ها، افزایش قدرت در خودروهای سنگین بود. از طرفی، انسان‌ها نیاز داشتند در محیط‌های شهری، با خانوادهٔ خود و برای رفع نیازهای مختلف، آمدوشد کنند. برای این منظور، دیگر قدرت خودروها چندان مهم به نظر نمی‌آمد؛ بلکه راحتی و زیبایی آن‌ها اهمیت مضاعفی پیدا می‌کرد.

پس بر اساس همین نیازهای متفاوت، خودروهایی با ویژگی‌های متفاوت تولید شد؛ اما سازندگان خودروهای سبک و سنگین، هیچ‌گاه فراموش نکردند رسالت تمامی خودروها، نقل‌وانتقال سریع و آسان است. پس واقعیت این است که تفکر تفاوت‌نگر، تا حدی که یکی را مریخی و یکی را انوسی می‌داند، تفکر شایسته و اسلامی نیست؛ بلکه زن و مرد، هر دو از یک جنس آفریده شده، از یک مبدأ شروع به حرکت کرده، به سوی یک مقصد در حال پیشروی هستند و هر دو می‌خواهند یک رسالت مشترک را که رسیدن به قرب و رضای الهی است، محقق کنند. این است مفهوم این آیهٔ شریفهٔ قرآن:

﴿إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ﴾^۲

همه از خداییم و برای بازگشت مجدد به او، توشه بر می‌گیریم و مهیا می‌شویم. فقط به دلیل هدف‌های ثانویه و روش‌های متفاوت حرکت است که ویژگی‌های متفاوتی به هریک از زن و مرد داده شده است. به همین دلیل است که برتر دانستن هریک از این دو

۱. نک: مردان مریخی؛ زنان انوسی.

۲. بقره، ۱۵۶.

جنس یا گله کردن از نداشتن برخی ویژگی‌های جنس مکمل و اعتراض به خلقت الهی
یا تلاش برای شبیه شدن به جنس دیگر، خطای بسیار بزرگی است. به قول سعدی:

جهان چون چشم و خط و خال و ابروست

که هر چیزی به جای خویش نیکوست

تصور کنیم یک کامیون سنگین به زبان می‌آمد و از صاحب خود شکایت می‌کرد:
«چرا برای رفتن به عروسی، از من استفاده نمی‌کنی؟ چرا بین من و خودروی سواری
تفاوت قائل می‌شوی؟!» یا خودروی سواری اعتراض می‌کرد: «چرا تیر آهن‌های
ساختمان را با من حمل نمی‌کنی؟ چرا جایگاه من را نادیده می‌گیری؟» یا فکر کنیم
خودروهای سواری سعی می‌کردند خود را به شکل کامیون دریاورند و در جایگاه آن‌ها
عمل کنند...! جابه‌جایی نقش‌های زن و مرد در خانواده، بسیار خنده‌دارتر از مثال‌های
ذکر شده است. خدای متعال که خالق همه موجودات است، بر اساس شناخت کامل
خود از ویژگی‌های جسمی و روحی هریک، برای تحقق هدف اصیل بندگی، وظایفی
متفاوت با رسالتی یکسان بر عهده هریک از دو جنس زن و مرد قرار داده است. پس
هیچ‌یک از این نقش‌ها نشانگر برتری یکی بر دیگری نیست.

به همین دلیل است که پروفیسور ریک، روان‌شناس آمریکایی می‌گوید: «زن و مرد
مثل دو ستاره روی دو مدار مختلف حرکت می‌کنند. آن‌ها می‌توانند همدیگر را بفهمند
و مکمل یکدیگر شوند؛ ولی هیچ‌گاه یکی نمی‌شوند. تفاوت‌های زن و مرد ممکن است
زمینه‌ساز تکامل آن‌ها نیز باشد.»^۱

سؤال: آیا تلاش برای تغییر همسر کار شایسته‌ای است؟

برای پاسخ به این سؤال، باید هدف از ایجاد تغییر را بررسی کنیم: اگر هدف ما از
ایجاد تغییر، حذف صفات ناپسند اخلاقی در همسرمان است و می‌خواهیم به او کمک
کنیم در مسیر کمال و بندگی سرعت بگیرد و مؤثرتر گام بردارد، قطعاً عمل ما ارزشمند و
مثبت خواهد بود. در این صورت، هدفمان صحیح است؛ اما باید دقت کنیم روش ما
هم شایسته باشد و طرف مقابل را به گونه‌ای از رفتار بدش آگاه کند که صدمه‌ای به
شخصیت او وارد نشود و پذیرای سخن ما باشد. اما اگر هدف ما از تغییر، تغییر دادن
ساختار روحی همسر و شبیه کردن ویژگی‌های روحی او به خودمان است، قطعاً این

۱. گلبرگ زندگی، ج ۳، ص ۲۰.

رفتار غلط است و با اساس خلقت او منافات دارد؛ لذا در این صورت به موفقیت دست نخواهیم یافت و فقط سرمایه‌آرزشمند عشق و محبت در خانواده را از دست خواهیم داد.

● نیاز به محبت؛ اصلی‌ترین و مهم‌ترین نیاز بانوان

محبت کیمیایی است که می‌تواند خارها را گل کند و قلب‌ها را تسکین دهد. محبت عبارت است از احساس میل به چیزی که برای انسان لذت بخش است. از منظر اسلام، محبت بیشترین نقش را در سامان‌دهی جامعه‌آرامی انسانی دارد. جامعه مطلوب و مدینه فاضله، جامعه‌ای است که بر اساس محبت مردم به یکدیگر شکل بگیرد؛ زیرا محبت مؤثرترین عنصر پرورش انسان‌های شایسته و کارآمدترین ابزار پیشبرد اهداف فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی و سیاسی است.

اسلام به‌عنوان برنامه جامع تکامل بشر، نگاه ویژه‌ای به محبت دارد؛ تا جایی که محبت را یکی از ارکان اصلی دین معرفی می‌کند. به همین دلیل است که شکافنده علوم، امام باقر (ع) می‌فرماید:

«دین همان محبت است و محبت همان دین.»^۱

محبت نیاز تمامی انسان‌هاست. مرد و زن به این اکسیر آرزشمند نیازمند هستند تا به زندگی خود نشاط بخشند. این محبت است که منشأ حرکت و جوشش آدمیان می‌شود و انگیزه بخش انسان‌ها در تحمل دشواری‌های مسیر است. به دلیل همین توانایی محبت است که خداوند متعال به پیامبر رحمت می‌فرماید:

﴿قُلْ إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللَّهُ...﴾^۲

[به مردم] بگو: «اگر شما خداوند را دوست دارید، از من پیروی کنید تا خداوند شما را دوست بدارد.»

طبق آیه شریفه، زنجیره بندگی و کمال آدمی، با محبت خدا آغاز می‌شود. این محبت و سوزوگداز، حرکت و تبعیت را فراهم ساخته و انسان را لایق دریافت محبت الهی کرده است.

۱. المحاسن، ج ۱، ص ۴۰۹، حدیث ۹۳۱.

۲. آل عمران، ۳۱.

● محبت؛ عطیه الهی به همسران

همان طور که گفته شد، محبت نیاز تمام آدمیان و سلسله جنبان حرکت های بشری است. تأثیر محبت در روابط اجتماعی بسیار عمیق بوده و بسیاری از مناسبت های اجتماعی، به دلیل بودن یا نبودن محبت به وجود آمده است. نهاد خانواده به عنوان کوچک ترین و صدا البته مهم ترین رکن جامعه، بر اساس محبت شکل می گیرد و با محبت بقای خود را تضمین می کند و ثمرات آن یعنی فرزندان، در سایه محبت رشد و تربیت می یابند. خداوند متعال به عنوان پیشکش، در ابتدای ازدواج، محبت را به عروس و داماد هدیه می دهد و سرمایه اولیه تشکیل خانواده را برای آنان تأمین می کند:

﴿وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا لِتَسْكُنُوا إِلَيْهَا وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَرَحْمَةً إِنَّ فِي ذَلِكَ لآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ﴾

و از نشانه های او همین است که همسرانی از جنس خودتان برای شما آفرید تا در کنار آنان، آرامش یابید و در میان شما، مودت و رحمت قرار داد. در این، نشانه هایی است برای گروهی که تفکر می کنند.

از این آیه شریفه مشخص می شود که محبت در خانواده، هدیه ای است الهی که با مال و مقام و زیبایی به دست نمی آید؛ بلکه این کیمیای سعادت، هدیه خداوند به عروس و داماد است. مودت و رحمت، عوامل بقا و تداوم آرامش در زندگی مشترک است. همچنین مشخص می شود برای تأثیرگذاری کامل و شایسته، باید این دو عامل همگام و همراه شوند تا سودمند باشند؛ زیرا مودت بدون رحمت و خدمت، به سردی کشیده می شود و رحمت بدون مودت نیز دوام ندارد.^۲

با نگاهی عمیق تر به این آیه شریفه، نکات ارزشمند دیگری را نیز می توان فهمید و برای گسترش خانواده به کار بست: خداوند متعال برای بیان محبت و عشق، از واژه مودت استفاده کرده است. مودت از ریشه «وَدَّ» به معنای محبت و دوستی است.^۳ از کاربردهای این واژه در قرآن مشخص می شود که «ود» محبتی است که از عمق جان برمی خیزد، نه اینکه لقلقه زبان باشد. همچنین ممکن است کسی را دوست داشته باشیم؛ اما این دوستی و اظهار محبت و ادب برای تأمین و سامان یافتن منافع شخصی خودمان باشد و هر زمانی که به منافع خود دست یافیم، رشته محبت و دوستی نیز

۱. روم، ۲۱.

۲. تفسیر نور، ج ۹، ص ۱۸۹.

۳. مفردات، ص ۸۶۰.

گسسته شود. چنین محبتی مودت نیست؛ زیرا ود و مودت، محبتی حقیقی و عمیق است.^۱

در کاربردهای دیگر این واژه در قرآن مشخص می‌شود که مودت محبتی است همراه با مسئولیت و تعهد. به همین دلیل است که پیامبر اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مزد رسالت خود را مودت اهل بیتش عَلَيْهِمُ السَّلَام بیان فرموده است^۲ تا مردمان، با محبت و مودت به اهل بیت عَلَيْهِمُ السَّلَام، به دستورهای دینی متعهد شوند و در نتیجه، اعمالی شایسته و مورد رضای پروردگار انجام دهند و همیشه دست به دامان این دو ثقل ارزشمند باشند. پس می‌توان مودت را اوج محبت و مهرورزی دانست که دارای نشانه‌های زیر است:

محبتی است به خاطر نفس محبوب؛

محبتی است پایدار که در زبان و عمل ابراز می‌شود؛

محبتی است مسئولیت‌آور و تعهد‌آفرین.

در نگاه قرآنی، این نوع محبت است که منجر به تحکیم روابط خانوادگی می‌شود و ارتباط زن و مرد را سامان می‌بخشد.

● وظیفه و ویژه مردان در محبت به همسر

با وجود تأکید قبلی مبنی بر نیاز مشترک تمامی انسان‌ها به محبت، نیاز جنس زن به این اکسیر گران بها، بسیار فزون‌تر از مردان است. نیاز زنان به محبت، واقعیتی پیوسته و قطع‌نشدنی است. آن‌ها نیازمند توجهی مستمر هستند که هیچ‌گاه نباید قطع شود؛ حتی زمانی که مشغول کاری یا انجام وظیفه‌ای هستند که به ظاهر ارتباطی با محبت ندارد. زنان به حس ارزشمند بودن نیاز دارند و باید تعاملات خانواده، این احساس را به آن‌ها منتقل کند. دریافت صمیمانه محبت، منجر به تأمین این نیاز آنان می‌شود و آنان را برای قبول مسئولیت سنگین همسری و تأمین آرامش خانواده و همچنین وظیفه مادری و تربیت فرزند شایسته آماده می‌کند. به همین دلیل است که دین مبین اسلام، در زمانی که شنیدن خبر تولد دختران، صورت پدران را برافروخته می‌کرد و آنان را غمگین می‌ساخت،^۳ به مردان تأکیدهای جدی فرموده است بر مهرورزی و محبت به زنان؛ تا جایی که امام صادق عَلَيْهِ السَّلَام محبت به زنان را در آمیخته با محبت به خاندان

۱. تفسیر مشکات، ج ۴، ص ۲۲.

۲. شورا، ۲۳.

۳. زخرف، ۱۷.

رسالت دانسته است:

«هرکس ما را بیشتر دوست داشته باشد، به زنان بیشتر محبت می‌کند.»^۱
محبت به زنان تا آن حد جدی و ارزشمند است که امام صادق علیه السلام آن را یکی از ویژگی‌ها و صفات اخلاقی پیامبران معرفی کرده است:
«از اخلاق انبیا، محبت به زنان بوده است.»^۲

طبق این فرموده‌های معصومان علیهم السلام، وظیفه مردان است که با اظهار محبت به همسران خود، نیازهای روحی و روانی آنان را تأمین کنند. دقت کنیم اگر این نیازهای روحی در زنان تأمین نشود، ممکن است منجر به آسیب‌های جدی به بنیان خانواده شود و خطرهایی همچون افسردگی، بی‌رغبتی به رابطه زناشویی، طلاق و حتی خیانت را به دنبال داشته باشد. در سیره عملی اهل بیت علیهم السلام احترام و کرامت بخشی و مهرورزی به همسر، شاخصه‌های اساسی در تعامل آنان با همسرانشان بوده است. پیامبر رحمت، محمد مصطفی صلی الله علیه و آله در کلامی گران بها فرموده است:

«أحسنُ النَّاسِ إيماناً أحسنُهُمْ خُلُقاً وألطفَهُمْ باهله وأنا أَلطفَهُمْ بأهلی.»^۳
بهترین مردم از نظر ایمان، خوش اخلاق‌ترین و مهربان‌ترینشان با خانواده هستند و من در مهرورزی به خانواده، از همه شما مهربان‌ترم.

بدون شک کلام نبوی خالی از هرگونه تعارف و اغراق است و او هر سخنی می‌گوید، از خزانه وحی الهی است.^۴ پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله علاوه بر تأکید و توصیه به مهرورزی به خانواده، خود نیز بهترین الگوی تعامل با همسر است. پس بسیار شایسته است مردان اهل ایمان، به سنت نبوی اقتدا کنند و با همسران خود رفتاری شایسته داشته باشند.

● راهکارهای مهرورزی در خانواده

به دلیل همین نیاز روحی زنان و به دلیل مدیریت مرد بر نهاد خانواده و مسئولیت او برای حفظ و تقویت بنیان خانواده، مردان موظف به جلب محبت همسر و فرزندان هستند و باید محیط مناسبی در خانواده براساس احترام و مهرورزی ایجاد کنند. برای

۱. بحار الانوار، ج ۱۰۰، ص ۲۲۷.

۲. وسائل الشیعه، ج ۲۰، ص ۳۲.

۳. بحار الانوار، ج ۷۱، ص ۳۱۷، حدیث ۳۴؛ همچنین از امام رضا علیه السلام از پدران نشان در: عیون اخبار الرضا، ج ۲،

ص ۳۸، حدیث ۱۰۹.

۴. نجم، ۳.

این منظور، دو وظیفه اصلی بر عهده مردان است: اول اثبات محبت در خانواده و دوم اظهار محبت.

اثبات محبت در خانواده

در ادامه این بخش، به طور مفصل، روش های ابراز محبت را بررسی خواهیم کرد؛ اما باید بدانیم ابراز محبت به تنهایی کافی نیست. قبل از اینکه محبت خود را به دیگران ابراز کنیم، باید وجود این محبت را به طرف مقابل اثبات کنیم. اگر در طول زندگی مشترک، همسر ما احساس کند محبتی در قلب ما وجود ندارد، نه تنها از اظهار محبت لذتی نخواهد برد، بلکه رفتارهای محبت آمیز ما را فریب کاری و دورویی خواهد دانست که این موضوع، ممکن است وضع زندگی را وخیم تر سازد.

• اثبات صداقت در محبت

اثبات صداقت در محبت، یکی از ضروریات زندگی مشترک است. در واقع بسیاری از سنت های اسلامی در خصوص ازدواج برای اثبات همین محبت بین همسران است. یک نمونه بسیار رایج از این سنت ها مهریه است. خداوند از مهریه به عنوان نشانه صداقت داماد در محبت به عروس یاد کرده است:

﴿وَأَتُوا النِّسَاءَ صَدَقَاتِهِنَّ نِحْلَةً﴾

(و مهر زنان را [به طور کامل] همچون عطیه، به آنان بپردازید.)^۱

«صَدَقَات» جمع صدق به معنای مهر است. «نحله» به معنای بخشش و عطیه است؛ بنابراین تفسیر آیه چنین خواهد شد: «مهر را که یک عطیه الهی است و خدا به خاطر اینکه زن حقوق بیشتری در اجتماع داشته باشد و ضعف نسبی جسم او از این راه جبران گردد، به او اعطا کرده، به طور کامل عطا کنید.»^۲ طبق آیه شریفه، مهریه هدیه مرد به همسرش و نشانه صداقت مرد در علاقه و دوستی به همسر است^۳ و این اثبات محبت در نخستین مراحل تشکیل خانواده، برای همدلی و صمیمیت بیشتر ضرورتی انکارناپذیر است.

۱. نساء، ۴، ترجمه مکارم شیرازی.

۲. تفسیر نمونه، ج ۳، ص ۳۳۵.

۳. تفسیر نور، ج ۲، ص ۲۴۲.

● ترجیح دادن همسر

یکی از ابزارهای اثبات محبت به دیگران، ترجیح دادن آنان به سایر امور است. هنگامی که می‌خواهیم عشق و محبت خود را به همسرمان ثابت کنیم، باید او را به سایر امور زندگی ترجیح دهیم تا او حقیقتاً به عشق و علاقه ما آگاه شود. همسر ما باید ببیند و بداند که او را به دوستان و تفریح و اشتغال خود ترجیح می‌دهیم. تا زمانی که همسرمان این ترجیح دادن را مشاهده نکند، به هیچ عنوان راهکارهای ابراز محبت، مفید نخواهد بود.

مثلاً اگر مشغول تماشای فوتبال یا اخبار باشیم و در همین لحظه همسر ما وارد اتاق شود و برای ما چای و کیک بیاورد تا لحظاتی را با هم به گفت‌وگو بپردازیم، در این لحظات برای او بسیار مهم است که بداند آیا او را به این برنامه تلویزیونی ترجیح می‌دهیم یا خیر. همسر ما از نوع برخورد ما با او، به میزان مهر و علاقه ما پی خواهد برد. یا گاهی پیش آمده است که در حین صحبت با مهمان، فرزندمان به سمت ما می‌آید و اصرار می‌کند نقاشی‌های او را بررسی کنیم. کودک ما می‌تواند دقایقی بعد نیز نقاشی خود را به ما نشان دهد؛ اما برای او نیز اهمیت دارد که بفهمد او برای ما مهم تر است یا مهمان. به همین سبب است که برخی والدین همیشه گله می‌کنند فرزندان ما در منزل بسیار خوب هستند؛ اما متأسفانه با ورود مهمان به خانه، رفتارهای غیرمعمولی از خود نشان می‌دهند و دائماً در حال بهانه‌گیری و دعوا و قهر هستند. یکی از علت‌های رفتارهای این‌چنینی کودکان، جلب توجه و محبت ماست. آن‌ها دوست ندارند احساس کنند ما دیگران را به آن‌ها ترجیح می‌دهیم؛ لذا سعی می‌کنند رقابتی بین خود و دیگر عوامل ایجاد کنند. در این حالت است که حتی جلب توجه‌های منفی ما نیز برای آن‌ها لذت بخش است؛ یعنی گاهی کودک حاضر است با رفتار خود، عصبانی مان کند و ما او را تنبیه کنیم تا از بی‌توجهی ما رهایی یابد.

این‌ها فقط دو مثال از ترجیح دادن‌ها در محیط خانواده بود. پس بسیار دقت کنیم و به‌گونه‌ای رفتار کنیم که نزدیکانمان باور داشته باشند هیچ چیز در دنیا به اندازه آنان برای ما ارزشمند نیست.

البته برخی از آقایان ممکن است با خواندن چند سطر اخیر، نگران رفت‌وآمدها و تفریح‌ها و روابط اجتماعی خود در بیرون خانواده شوند. دلیل این نگرانی این است که احتمالاً تصور می‌کنند قرار است برای ترجیح دادن همسر و فرزندان، هیچ‌گاه به برنامه

مد نظر خود نگاه نکنند و روزنامه نخوانند و با دوستان خود صحبت نکنند؛ اما این، برداشت صحیحی از گفته‌های قبلی نیست. قرار نیست تمام فعالیت‌های جانبی ما حذف شود؛ بلکه قرار است این فعالیت‌ها به‌گونه‌ای انجام پذیرد که حریم محبت خانواده ما حفظ شود.

اگر مردی در زمان‌های لازم، به خواسته‌ها و نیازهای جسمی و روحی همسر خود پاسخ دهد و به او توجه کافی بکند، زن نیز در زمان‌های لازم و لحظاتی که شوهرش می‌خواهد به کار دیگری بپردازد، او را درک خواهد کرد. اگر او بداند شوهرش حقیقتاً او را بر شغل خود ترجیح می‌دهد، تحمل چند دقیقه یا حتی چند ساعت کار شوهر در منزل و در زمان استراحت و باهم بودن را خواهد داشت؛ اما اگر این سرگرمی و اشتغالات، بیش از حد طبیعی شده باشد و احساس بی‌توجهی را به همسر منتقل کند، اوضاع نگران‌کننده‌ای بر زندگی حاکم خواهد شد.

● حضور و همدلی و همراهی در مشکلات

ابزار دیگر اثبات محبت، حضور و همدلی و همراهی در لحظات سخت و مشکل است. معمولاً در خوشی‌ها و شیرینی‌های زندگی، دیگران همراه و یاور ما هستند و خود را در شادی ما سهیم می‌کنند؛ اما در لحظه‌های تلخ و در سختی‌ها، فقط کسانی ما را همراهی می‌کنند که حقیقتاً دوستدار و علاقه‌مند به ما هستند و حاضرند برای تسکین ناراحتی‌های ما، سختی‌ها و تلخی‌هایی را بر خود وارد کنند. به همین سبب است که دوستان واقعی را می‌توان در مشکلات و سختی‌ها شناخت.

این قاعده در محیط خانواده نیز پابرجاست. همسر ما دوست دارد در مشکلات و سختی‌ها به ما تکیه کند و در پناه آغوش گرم ما آرامش بگیرد. همراهی ما در سختی‌ها و مشکل‌ها و تلاش برای رفع آن‌ها، علاوه بر اثبات محبت و تقویت نقش تکیه‌گاهی و مدیریت ما در خانواده، پاداش عظیمی را نیز برایمان به دنبال خواهد داشت. امام رضا (علیه السلام) می‌فرماید:

«هرکه مؤمنی را از گرفتاری نجات دهد، خداوند او را در روز قیامت از گرفتاری نجات می‌دهد.»^۱

یکی از مصادیق لحظات گرفتاری برای بانوان که به‌شدت به همراهی و کمک

۱. اصول کافی، ج ۳، ص ۳۸۲، حدیث ۲۱۶۴.

همسر خود نیاز دارند، زمان عادت ماهیانه است. این، دورانی است که خداوند متعال از آن به عنوان اذیت و ناراحتی یاد می‌کند:

﴿وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الْمَحِيضِ قُلْ هُوَ أَذًى﴾

و از تو درباره حیض می‌پرسند. بگو آن رنج و ناراحتی است.

درک وضعیت سخت جسمی و روحی زن در این دوران، برای او بسیار اهمیت دارد و در خاطرش ثبت می‌شود. پس سعی کنیم در این دوران، در امور خانه به خصوص در کارهای سخت و سنگین، او را یاری و از نظر روحی تقویتش کنیم.

مصادق دیگر لحظات سخت، ایام بارداری و زایمان در بانوان است. این دوران با وجود شیرینی‌های وصف‌ناپذیر، سختی‌ها و اذیت‌های فراوانی را برای زن در پی دارد. او که سلامتی و جان خود را برای گسترش خانواده به خطر می‌اندازد، دوست دارد شوهرش را یار و حامی خود ببیند. به دلیل سختی‌های دوران بارداری، خداوند از مقام مادر تمجید کرده و به فرزندان احترام به مادر را توصیه فرموده است:

﴿وَوَصَّيْنَا الْإِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ حَمَلَتْهُ أُمُّهُ وَهَنَا عَلَى وَهْنٍ﴾

و ما به انسان درباره پدر و مادرش سفارش کردیم. مادرش او را با ناتوانی روی ناتوانی حمل کرد. [در دوران بارداری، هر روز، رنج و ناراحتی تازه‌ای را متحمل می‌شد].

یکی دیگر از روزهای سخت همسران که باید آقایان به آن توجه کنند، دوران خانه‌تکانی و نظافت سالانه است. بسیاری از مردان از این دوران گله‌مند هستند و فکر می‌کنند با اشکال وارد کردن به ضرورت خانه‌تکانی، نیاز همسرشان به کمک و همراهی برطرف خواهد شد! واقعیت این است که خانه بعد از یک سال زندگی در آن، نیازمند نظافت اساسی است و زنان، در کمال محبت، مسئولیت این نظافت دشوار را بر عهده می‌گیرند. حال در این وضعیت، دور از انصاف است که به جای کمک‌کردن و قوت قلب دادن به همسر، مانع کار او شویم یا وضع را بر او سخت‌تر کنیم.

مسائل ذکر شده فقط نمونه‌هایی از لحظات سخت برای زنان است که همراهی با آن‌ها، محبت ما را ثابت می‌کند و به شیرینی زندگی مشترک ما خواهد افزود.

● تمرین و پیشنهاد

نگاهی مختصر به زندگی مشترک خود بیندازیم و لحظات سخت و خطیری را که احساس

۱. بقره، ۲۲۲.

۲. لقمان، ۱۴، ترجمه مکارم شیرازی.

می‌کنیم همسرمان از نبود ما اذیت شده است یا حضور ما را بسیار گرامی داشته و از آن خرسند شده است، یادداشت کنیم. همچنین بر اساس سلیقه همسر خود، راهکارهای ویژه جلب توجه همسر خود را شناسایی و ثبت کنیم. حال سعی کنیم تا حد ممکن، نکته‌های ذکر شده در این بخش و نمونه‌های را که خودمان در طول زندگی مشترک ثبت کرده‌ایم، رعایت کنیم. یادمان باشد که با اثبات محبت خود به همسر، می‌توانیم قلب او را به تسخیر در آوریم و لذت زندگی مشترک را دو صدچندان کنیم.

راهکارهای ابراز محبت در خانواده

با وجود اینکه جایگاه محبت حقیقی در قلب انسان‌ها بوده، چنین محبتی، از صفات دل‌و جان‌آدمی است، باید در رفتارهای بیرونی او نیز جلوه‌گر شود و بروز عینی یابد. در واقع سنگ محک محبت آدمی، نوع رفتار و تعاملات او با طرف مقابل است. مودت همان گونه که در معنای واژگانی آن بیان شد، نوعی از محبت است که ظهور و بروز عینی و عملی دارد و خداوند متعال، قرارداد این نوع محبت عملی را از نشانه‌های ذات بی‌همتای خود بیان فرموده است.^۱ پس برای ابراز عملی آن، باید از راهکارها و روش‌های مختلفی بهره گرفت.

ابراز محبت به همسر، به دو شیوه مختلف ممکن است: گاه این ابراز محبت در کلام جلوه‌گر می‌شود و با واژگان عاشقانه، گوش‌های معشوق را نوازش می‌دهد و گاه ابراز و اظهار محبت، در اعمال و رفتار تجلی پیدا می‌کند و عشق را شعله‌ور می‌سازد.

● کلید طلایی قلب همسر

یکی از روش‌های تأثیرگذار اظهار محبت، روش‌های کلامی است. خانم‌ها به شدت علاقه‌مند هستند تا محبت همسر خود را در کلام او نیز مشاهده کنند. این نیاز عمیق و جدی به شنیدن واژگان محبت‌آمیز، ریشه در ساختار روحی و عاطفی بانوان دارد. برای زن، عشق مهم‌ترین اولویت زندگی اوست؛ لذا اگر در کلام ما این عشق را دریافت نکنند، بخش مهمی از وجود او بی‌قرار می‌شود و آرامش درونی‌اش سلب خواهد شد. به تعبیر برخی روان‌شناسان، اگر دو کیک را نماد خودآگاهی مردان و زنان در نظر بگیریم و برشی به اندازه یک‌دهم از هر کدام از کیک‌ها برداریم، برش حذف شده

۱. نک: روم، ۲۱.

در دایره خودآگاهی مردان، میزان تمرکز او بر عشق و روابط صمیمی است و بقیه آن مربوط به کار، شغل، پروژه‌ها، علایق شخصی و دیگر فعالیت‌های اوست. در این حالت، اگر نگاهی به دایره مربوط به زنان بیندازیم، اوضاع کاملاً متفاوت خواهد بود: در این حالت، برش حذف شده مربوط به کار و شغل و علایق شخصی است و نه بخش باقی‌مانده، به عشق و روابط صمیمانه وابسته است. پس سعی کنیم با کلمات عاشقانه خود، بخش بزرگ ذهن و فکر همسر خود را تسکین دهیم و آرامشش را تأمین کنیم. یادمان باشد برای تأمین آرامش خانواده، زن خانواده باید در آرامش کامل باشد. چه زیبا و باشکوه است کلمات معصومان علیهم‌السلام: در دوران جاهلیت و در زمانی که مردان به همسران خود، نگاهی چون کالا داشتند، پیامبر رحمت و شفقت، محمد مصطفی صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم، فرموده است:

«قَوْلُ الرَّجُلِ لِلْمَرْأَةِ أَتَى أَحَبَّكَ لَا يَذْهَبُ مِنْ قَلْبِهَا أَبَدًا.»^۱

این سخن مرد به زن که «دوستت دارم»، هرگز از دل زن بیرون نمی‌رود.

بسیار جالب است بدانیم در همین دوران که ما در آن زندگی می‌کنیم، هنوز مردانی هستند که گفتن واژه زیبا و دل‌نشین «دوستت دارم» برایشان دشوار است. بسیاری افراد هستند که به دلایل مختلفی از جمله ناآگاهی یا غرور و تکبر و بی‌توجهی، همسر خود را در آرزوی شنیدن این واژگان مقدس، باقی می‌گذارند.

پیامبر عظیم‌الشأن اسلام که در اوج بندگی و ارتباط با خدا بود و به مقاماتی دست یافته بود که فرشتگان مقرب الهی از رسیدن به آن عاجز هستند،^۲ به زنان خود محبت می‌کرد و به مسلمانان نیز توصیه می‌فرمود که با کلمات شیرین و دل‌نواز با آنان سخن بگویند. به یاد داشته باشیم که معصومان علیهم‌السلام هنگامی که توصیه‌ای به مردم می‌فرمودند، خود قبل از همه و بیش از دیگران به آن عمل می‌کردند. به همین دلیل است که وجود مقدس آن حضرت می‌فرماید:

«خَيْرِكُمْ خَيْرِكُمْ لِأَهْلِهِ وَأَنَا خَيْرِكُمْ لِأَهْلِي.»^۳

● تمرین

سعی کنیم هر روز حداقل یک جمله عاشقانه به همسر خود بگوییم. خود را ملزم کنیم

۱. مکارم الاخلاق، ج ۱، ص ۴۶۶، حدیث ۱۵۹۰.

۲. اصول کافی، ج ۵، ص ۵۶۹، حدیث ۵۹.

۳. کتاب من لا یحضره الفقیه، ج ۳، ص ۵۵۵، حدیث ۴۹۰۸.

روزی یک بار به او بگوییم: «دوستت دارم.» به زودی تأثیرات این جمله طلایی را در روابط خانوادگی خود مشاهده خواهیم کرد و متوجه قدرت اکسیر عشق خواهیم شد. واژه «دوستت دارم»، «عشق من» و... کلیدهای قلب همسر است که با آن‌ها می‌توانیم گنجینه محبت همسر خود را تصاحب کنیم و از زندگی آرام و دل‌نشین با اولدت ببریم. اگر می‌خواهیم همسرمان به پیری زودرس، سردمزاجی، جذب به مرد بیگانه و... دچار نشود، به او محبت کنیم؛ زیرا بی‌توجهی ما باعث فشار روحی و فشار روحی منجر به کاهش هورمون‌های جنسی و در نتیجه سردمزاجی در همسر می‌شود و احتمال انحرافات جنسی را در او ایجاد می‌کند. پس سعی کنیم به این نیاز روحی همسر خود همیشه و به‌موقع پاسخ دهیم. یادمان باشد زنان در طول روز، حداقل سه بار به شنیدن واژه‌های محبت‌آمیز ما نیاز دارند.

● اظهار محبت رفتاری

با وجود اهمیت بیان واژگان محبت‌آمیز، نباید تصور کنیم تمام نیازهای روحی همسرمان در این عبارات خلاصه شده است. همان‌طور که در قسمت قبل مفصلاً توضیح داده شد، محبت موجود در قلب ما باید وارد کلام ما شود و سپس پا به عرصه رفتار ما بگذارد. در واقع اظهار محبت کلامی، نیاز زنان به محبت‌های رفتاری را برطرف نخواهد کرد و همچنین اظهار محبت رفتاری، جانشین‌گفت‌وگوهای عاشقانه نخواهد شد. گمان اشتباه برخی مردان این است که فداکاری‌ها و زحمات آنان در تأمین نیازهای خانواده، جانشین‌گفتن «دوستت دارم» می‌شود و در طرف مقابل، برخی از مردان تصور می‌کنند با گفتن چند عبارت و واژه زیبا می‌توانند برای همیشه همسر خود را خشنود سازند. پس اگر حقیقتاً خواهان داشتن زندگی آرام و همسری خشنود هستیم، راهکارهای زیر را در زندگی خود عملی سازیم:

● هم‌نشینی با همسر

یکی از لوازم اساسی اظهار محبت، هم‌نشینی و باهم‌بودن است. معمولاً با کاهش حضور فیزیکی و حذف هم‌نشینی‌ها محبت‌ها نیز رو به کاهش می‌گذارد؛ همان‌طور که در ضرب‌المثل‌ها می‌خوانیم:
از دل برود هر آن‌که از دیده برفت.

پس برای حضور در کنار همسر و فرزندان خود اهمیت قائل شویم و بخشی از وقت روزانه خود را برای بودن با آنان صرف کنیم. دین اسلام به عنوان کامل ترین و آخرین برنامه جامع خداوند برای زندگی سعادت‌مندان انسان‌ها، تأکید خاصی به هم‌نشینی مرد با خانواده خود دارد. به همین دلیل است که رسول خدا ﷺ می‌فرماید:

«نشستن مرد در کنار خانواده‌اش، نزد خداوند متعال دوست داشتنی‌تر از اعتکاف در این مسجد من است.»^۱

در واقع دلیل این تأکیدهای پیامبر گرامی اسلام ﷺ به هم‌نشینی با همسر، آگاهی از ساختار درونی زن و مرد است. ایشان به خوبی نیاز زن به حضور و همراهی شوهر را می‌داند و بیش از هرکس، از خسارت‌های جبران‌ناپذیر نبود شوهر بر سلامت خانواده آگاه است. به دلیل همین شناخت عمیق خالق از مخلوقات است که اسلام دستورهای فراوانی برای تحکیم بنیان خانواده صادر فرموده است؛ زیرا می‌داند دوام و بقای جامعه و پویایی و رشد مثبت جامعه، به سلامت خانواده قرین و وابسته است. به همین دلیل است که حضور غیرضروری مردان در بیرون از خانه، از منظر اسلام مطلوب نیست و توصیه بر این است که پس از اتمام مشغله‌های روزانه و تأمین معاش و انجام فرایض دینی، به کانون پُر مهر خانواده باز گردند؛ لذا پیامبر عشق و محبت، محمد مصطفی ﷺ، می‌فرماید:

«هرگاه هریک از شما حج خود را به جای آورد، باید زودتر بار سفر را به سوی خانواده‌اش ببرند؛ زیرا این کار، پاداش او را بزرگ‌تر می‌کند.»^۲

● غذا خوردن با همسر و فرزندان

یکی از مصادیق مهم هم‌نشینی که گاه به راحتی از آن غفلت می‌شود، غذا خوردن با همسر و فرزندان در کنار یک سفره و همراه با محبت و عشق است. بسیاری از مردان به دلیل مشغله‌های کاری، اهمیت حضور در کنار خانواده را فراموش کرده‌اند. البته گاهی برخی افراد به دلیل مسائل شغلی خود مجبورند ناهار را در محیط کار باشند یا چند روزی را در مأموریت کاری سپری کنند، یا ممکن است گاهی برای شرکت در یک مهمانی دوستانه، از غذا خوردن با همسر و فرزندان محروم شوند؛ اما باید به گونه‌ای

۱. تحکیم خانواده در نگاه قرآن و روایات، ص ۲۳۰؛ تنبیه الخواطر، ج ۲، ص ۱۲۲، حدیث ۳۴۲.

۲. تحکیم خانواده در نگاه قرآن و روایات، ص ۲۳۰، حدیث ۳۴۵.

برنامه‌ریزی کنند که تا حد امکان و در وضع عادی، کنار خانواده و نه در حال تماشای تلویزیون و اخبار، غذا بخورند. این کار به صمیمیت و مهربانی اعضای خانواده خواهد افزود و در این محیط، فرزندان سالم و باشخصیت و تکریم‌شده تربیت خواهند شد. به همین دلیل است که از وجود نازنین برگزیده دوران‌ها، محمد مصطفی صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، چنین روایت شده است:

«خداوند مؤمن را دوست دارد و زن و فرزندانش را نیز دوست دارد. محبوب‌ترین چیز نزد خدای متعال این است که ببیند مرد با زن و فرزندانش سر یک سفره غذا می‌خورند. سپس هرگاه بر آن سفره گرد هم آیند، با نظر رحمت به ایشان می‌نگرد و پس از آنکه از جای خود پراکنده شوند، آنان را می‌آمرزد.»^۱

● دست‌دادن و نگاه محبت‌آمیز به همسر

طبق تحقیقات انجام‌شده توسط آلبرت محرابیان^۲ در دانشگاه کالیفرنیا^۳ مشخص شده است در هر ارتباط، ۷ درصد از انتقال مفاهیم به‌عهده‌واژگان است و ۳۸ درصد مفاهیم را لحن و آهنگ کلام ما منتقل می‌کند و ۵۵ درصد آن نیز به‌عهده‌زبان بدن است. پس بیشترین حجم انتقال اطلاعات و مفاهیم برعهده‌حالات رفتاری ماست. این مطلب اهمیت زبان بدن را در ارتباطات عاطفی مشخص می‌کند. این مطلب در ارتباط با خانم‌ها بسیار مهم‌تر می‌شود؛ زیرا آنان زبان بدن را بسیار بهتر از آقایان درک می‌کنند. به همین دلیل است که در تعالیم زیبا و ارزشمند دین اسلام و در کلمات پیامبر رحمت و محبت، حضرت محمد مصطفی صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، به این نکات تأکید فراوانی شده است: «هرگاه بنده به چهره‌همسرش و همسرش به چهره‌او بنگرد، خداوند به آن دو با نگاه مهرآمیز می‌نگرد و هرگاه دست یکدیگر را بگیرند، گناهان آن دو از بین انگشتان آنان فرو می‌ریزد.»^۴

● تقدیم هدیه

تقدیم هدیه نیز یکی از راهکارهای جلب محبت و افزایش رضایتمندی در زندگی

۱. تنبیه الغافلین، ص ۲۴۳، حدیث ۴۹۸؛ تحکیم خانواده در نگاه قرآن و روایات، ص ۲۳۰.

۲. Albert Mehrabian

۳. UCLA (University of California, Los Angeles)

۴. مسند زید، ص ۳۰۲، از امام سجاد از پدرانش عَلَيْهِمُ السَّلَامُ.

مشترک است؛ به خصوص اگر این هدیه، همراه با سخنان محبت‌آمیز شفاهی یا کتبی باشد. برای تأثیرگذاری بیشتر هدیه سعی کنیم به ویژگی‌های شخصیتی همسر خود توجه کنیم: اگر همسر ما بصری است و بیشترین توجه او به تصاویر زیبا و دل‌نشین است، سعی کنیم ظاهر هدیه خود را زیباتر کنیم و به بسته‌بندی قشنگ آن اهمیت دهیم. اگر ویژگی‌های سمعی در همسر ما نمود بیشتری دارد و تأثیر واژگان زیبا و دل‌نشین در او بیشتر است، حتماً سعی کنیم در هنگام تقدیم هدیه، جمله‌ای زیبا و دل‌نشین را مطرح کنیم. اگر صفات لمسی همسر ما غالب است، هنگام تقدیم هدیه سعی کنیم او را در آغوش بگیریم تا خاطره این هدیه تا ابد در ذهنش باقی بماند. به یاد داشته باشیم هدیه نماد محبت و اهمیت داشتن همسر برای ماست. پس کوچک‌ترین هدیه‌ها نیز تأثیرات بسیار زیادی در قلب و جان همسرمان خواهد گذاشت؛ زیرا پیامبر اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ می‌فرماید:

«الهدية تورث المودة»^۱

هدیه دادن دوستی به ارمغان می‌آورد.

• سوغاتی آوردن

یکی از روش‌های زیبای هدیه‌دادن، تقدیم سوغاتی است. نگران هزینه‌های ناشی از هدیه یا سوغاتی نباشیم. اصلاً قرار نیست برای تأمین هدیه و سوغاتی، خود را به زحمت بیندازیم؛ بلکه قرار است صرفاً با خرید حتی یک شاخه گل یا به تعبیر پیامبر، حتی یک تکه سنگ، به همسر و فرزندان خود اعلام کنیم که آن‌ها را دوست داریم و در سفر به یادشان بوده‌ایم. در این خصوص نیز از رسول رحمت، محمد مصطفی صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، چنین روایت شده است: «هنگامی که یکی از شما به سفر می‌رود و بعد به سوی خانواده‌اش بر می‌گردد، به آنان هدیه‌ای بدهد و برایشان سوغاتی بیاورد؛ اگرچه تکه سنگی باشد.»^۲

• نامه‌نگاری

یکی از روش‌های آسان و کم‌هزینه و صدالبته بسیار تأثیرگذار در ابراز محبت به همسر، نوشتن نامه‌های عاشقانه است. همسر ما دوست دارد به روش‌های متفاوت از محبت

۱. بحار الانوار، ج ۷۴، ص ۱۶۶.

۲. بحار الانوار، ج ۷۳، ص ۲۸۳.

ما بهره‌مند شود. دریافت محبت به صورت کتبی، ماندگاری زیادی در عاطفه او دارد و شیرینی وصف‌ناپذیری را در وجود او به ارمغان می‌آورد. حتماً سعی کنیم در فرصت‌های مختلف، برگه‌هایی پر از عشق و صمیمیت را به او تقدیم کنیم تا آثار فراوان این کار را در زندگی خود مشاهده کنیم. دقت کنیم اینجا هم اصل کار بسیار مهم‌تر از حواشی آن است؛ یعنی حتی یک عبارت «دوستت دارم» بر روی یک برگه سفید کوچک که در کنار وسایل او قرار بگیرد، تأثیرات شگرفی خواهد داشت. واضح است که نامه‌های طولانی‌تر و عاشقانه‌تر با انتخاب برگه‌های زیبا آثار جالب‌تری خواهد گذاشت.

● پیامک‌های عاشقانه

شکل ساده‌تر نامه‌نگاری، ارسال پیام‌های محبت‌آمیز است. هر چند روز یک بار، یک پیام کوچک اما پرمهر را برای همسرمان ارسال کنیم تا قلب او همیشه مالا مال از عشق و محبت ما باشد. به یاد داشته باشیم عشق و محبت بزرگ‌ترین سرمایه همسر ما است. پس با نامه‌های زیبا و پیام‌های دل‌نشین، احساس خوشبختی و رضایت را به او هدیه دهیم.

نمونه‌ای تاریخی از نامه‌ها و پیام‌های عاشقانه:

امام خمینی علیه السلام در سال ۱۳۱۲ عازم سفر حج شد و در بین راه نامه عاشقانه‌ای برای همسرش نوشت که نمونه جالبی از یک متن عاشقانه شخصیتی تأثیرگذار به همسر خویش است. بخشی از متن نامه به شرح زیر است:

«تصدقت شوم. الهی قربانت بروم. در این مدت که مبتلای به جدایی از آن نور چشم عزیز و قوت قلبم گردیدم، متذکر شما هستم و صورت زیبایت در آیینۀ قلبم منقوش است. عزیزم، امیدوارم خداوند شما را به سلامت و خوش در پناه خودش حفظ کند. [حال] من با هر شدتی باشد، می‌گذرد؛ ولی بحمدالله تاکنون هر چه پیش آمد، خوش بوده و الان در شهر زیبای بیروت هستم. حقیقتاً جای شما خالی است. فقط برای تماشای شهر و دریا خیلی منظره خوش دارد. صد حیف که محبوب عزیزم همراهم نیست که این منظره عالی به دل بچسبند....

ایام عمر و عزت مستدام. تصدقت، قربانت. روح الله.»^۱

۱. صحیفه امام، ج ۱، ص ۲.

● کمک به همسر در امور منزل

کمک کردن مرد به همسر خود در امور منزل نشانگر عشق و علاقه و اهمیت دادن به زندگی است. همسر ما هرچقدر از ما تعهد بیشتری به امور خانه و خانواده مشاهده کند، به زندگی دلگرم تر می شود و با آسودگی بیشتر و شوق مضاعف به زندگی با ما ادامه خواهد داد. در صورتی که وظیفه تأمین اقتصاد خانواده صرفاً بر عهده ماست و همسر ما خانه دار، سعی کنیم گاه و بیگاه در امور منزل کمک رسانی کنیم تا به این شکل، قدرشناسی خود را از زحمات همسر خود نشان دهیم.

اگر تأمین اقتصاد خانه بر عهده هر دو نفر ماست، لازم است کمک های ما در امور منزل بیشتر باشد و نظم خاصی به خود بگیرد. در این حالت همسرمان همانند خود ما در محیط جامعه مشغول به کار است و با خستگی جسمی به خانه می آید. کمک نکردن ما این پیام را به همسرمان می رساند که میزان توان جسمی او را درک نکرده ایم. به یاد داشته باشیم همسر ما از لحاظ جسمی، ظرافت های بیشتری دارد و باید مراقبت های ما از او بیشتر باشد. این همان توصیه نورانی مولای متقیان، امیرمؤمنان علیه السلام، به مردان است:

«وَلَا تَمْلِكِ الْمَرْأَةُ مِنْ أَمْرِهَا مَا جَاوَزَتْ نَفْسَهَا، فَإِنَّ الْمَرْأَةَ رِيحَانَةٌ، لَيْسَتْ بِقَهْرْمَانَةٍ.»^۱
(به زن بیش از کارهای خودش را وا مگذار؛ زیرا او همچون شاخه گل است، نه کارگزار و پیشکار.) در توضیح این فرمایش امام، به بیان نکته ای از سخنان رهبر معظم انقلاب اشاره می کنیم:

در داخل خانواده هم، از نظر اسلام مرد موظف است که زن را مانند گلی مراقبت کند. می فرماید: «المرأة ريحانة»؛ زن گل است. این مربوط به میدان های سیاسی و اجتماعی و تحصیل علم و مبارزات گوناگون اجتماعی و سیاسی نیست؛ این مربوط به داخل خانواده است: «المرأة ريحانة وليست بقهرمانة.» این چشم و دید خطابینی را که گمان می کرد زن در داخل خانه موظف به انجام خدمات است، پیغمبر با این بیان تخطئه کرده است. زن مانند گلی است که باید او را مراقبت کرد. با این چشم باید به این موجود دارای لطافت های روحی و جسمی نگاه کرد. این، نظر اسلام است. هم خصوصیت زنانگی زن که همه احساسات و خواست های او بر اساس این خصوصیت

۱. نهج البلاغه، نامه ۳۱.

زنانگی است، حفظ شده است، بر او تحمیل نشده است، از او خواسته نشده است که در حالی که زن است، مثل مرد فکر کند، مثل مرد کار کند، مثل مرد بخواهد؛ یعنی خصوصیت زن بودن که یک خصوصیت طبیعی و فطری و محور همه احساسات و تلاش‌های زنانه است، در دید اسلامی حفظ شده. هم در عین حال، میدان علم، میدان معنویت، میدان تقوا، میدان سیاسی بر روی او باز شده است و او، هم به کسب علم تشویق شده است، هم به حضور در میدان‌های گوناگون اجتماعی و سیاسی. آن وقت در داخل خانواده هم به مرد گفته‌اند که حق تکلیف، تحمیل، زیاده‌روی، اعمال قدرت‌های جاهلانه و غیرقانونی ندارد. این، آن نگاه اسلامی است.^۱

پس همیشه مراقب باشیم کارهای منزل را در حد توان همسر خود تنظیم کنیم و هنگامی که کار به گونه‌ای سخت می‌شود که ممکن است به لطافت‌های جسمی و روحی او آسیب رساند، نهایت مراقبت و دقت را کنیم و کمک حال او باشیم. به همین دلیل است که در فرمایشی گران سنگ، نبی مکرم اسلام ﷺ، به پاداش‌های بزرگی برای یاری رساندن به همسر اشاره می‌فرماید:

«هرکس از سه کار تکبر نوزرد، مؤمن حقیقی است: خدمت به خانواده و نشستن با فقرا و غذا خوردن با خدمتکارش. این کارها از نشانه مؤمنانی است که خداوند در کتابش از آنان این‌گونه یاد کرده است: اینان مؤمنان حقیقی هستند.»^۲

● احترام به علاقه و سلیقه همسر

یک روش اظهار محبت، احترام به سلیقه و علاقه همسر است. همان طور که قبلاً گفته شد، معنای تفاهم نبود تفاوت نیست؛ بلکه شناسایی تفاوت‌ها و درک متقابل آن‌ها، سازنده تفاهم است. حقیقت این است که هیچ دو نفری سلیقه‌های کاملاً مشابه ندارند. ممکن است من رنگ زرد را دوست داشته باشم و همسر من رنگ آبی را؛ ممکن است من چلوکباب را ترجیح بدهم و او قرمه‌سبزی را؛ ممکن است من حلیم را با شکر میل کنم و او با نمک؛ ممکن است دوست داشته باشم وسایل تزئینی منزل کوچک باشد، اما او به وسایل بزرگ با رنگ‌های متنوع علاقه داشته باشد. وجود این

۱. سخنان رهبر معظم انقلاب در دیدار با گروه کثیری از بانوان، ۳۰ شهریور ۱۳۷۹.

۲. انفال، ۴.

۳. کنز العمال، ج ۱، ص ۱۵۵، حدیث ۷۷۴؛ تحکیم خانواده در نگاه قرآن و روایات، ص ۲۲۰.

تفاوت‌ها در دو نفر بسیار طبیعی است. فقط مهم این است که باور کنیم هیچ‌کدام از این سلیقه‌ها بر دیگری برتری ندارد و هیچ ملاکی برای تعیین برتر بودن یکی بر دیگری وجود ندارد. پس به سلیقه طرف مقابل خود احترام بگذاریم و از تمسخر او بپرهیزیم و به او همان‌گونه که هست، احترام بگذاریم.

● ترجیح و تقدم سلیقه همسر

برای اظهار محبت بیشتر به همسر سعی کنیم تا حد امکان، سلیقه همسر خود را بر سلیقه خود مقدم کنیم. این ترجیح سلیقه‌های همسر، نشان‌دهنده محبت قلبی ما به همسر خواهد بود. البته قرار نیست خود را در زندگی مشترک نادیده بگیریم؛ بلکه تا حد امکان و تا جایی که این ترجیح آسیب جدی برای ما ندارد، سلیقه او را ترجیح دهیم. فرض کنیم قرار است برای تفریح و رفع خستگی به مسافرت برویم. من دوست دارم به جزیره کیش سفر کنیم؛ اما او دوست دارد به قشم برویم. به یاد داشته باشیم هدف ما از سفر، تفریح و لذت بردن از زمان خود بوده است؛ پس حقیقتاً فرقی نمی‌کند به کدام یک از این نقاط سفر کنیم؛ ولی چه بهتر که سلیقه همسر را ترجیح دهیم و خوشی سفر را دوچندان کنیم.

نگران نباشیم! فکر نکنیم در این صورت مجبور خواهیم بود تا آخر عمر از خواسته خود چشم‌پوشی کنیم. بدون شک همسر ما نیز پس از مشاهده چند بار از خودگذشتگی ما سعی خواهد کرد سلیقه ما را به میل خود ترجیح دهد. در این صورت است که طعم شیرین زندگی را به معنای واقعی خواهیم چشید.

● ارتباط با خانواده همسر

برای خانم‌ها بسیار مهم است که بین شوهر و خانواده خود، روابط سالم و دوستانه‌ای مشاهده کنند. به‌طور کلی، زنان رابطه‌گرا و مردان هدف‌گرا هستند. به دلیل همین میل به ارتباط در خانم‌ها آن‌ها علاقه دارند با ازدواج، تعداد روابط خود را افزایش دهند؛ نه اینکه روابط قلبی را نیز در خطر ببینند. پس سعی کنیم تا حد امکان و در چهارچوب‌های مشخص و به دور از افراط و تفریط، با خانواده همسر خود ارتباط محترمانه و شایسته‌ای برقرار کنیم.

● تقویم محبت

یکی از نکات جالب توجه برای خانم‌ها که معمولاً آقایان فراموشش می‌کنند، توجه به تاریخ اتفاقات مهم زندگی مشترک است. آقایانی که تاریخ تولد همسر خود را فراموش می‌کنند یا تاریخ سالگرد ازدواج خود را از یاد می‌برند، نباید توقع زیادی برای داشتن یک رابطه عاشقانه با همسر خود داشته باشند. به یاد داشتن این روزها و بزرگداشت آن‌ها با خرید هدیه‌ای کوچک حتی یک شاخه گل، این پیام را به همسر منتقل می‌کند که آن قدر برای شوهر ارزشمند است که تک تک دقایق زندگی با او را در ذهن خود ثبت کرده است. گاهی حتی یادآوری برخی اتفاقات به ظاهر کوچک، تأثیر عمیقی بر رابطه عاطفی ما با همسرمان خواهد گذاشت. کافی است به او بگوییم: «می‌دانی امروز چه روزی است؟ امروز سالگرد اولین روزی است که باهم برای قدم زدن به پارک رفتیم!» این یادآوری‌ها، لذت و نشاط خاصی را در دل و جان همسر به وجود خواهد آورد که منجر به شادمانی و شیرین تر شدن زندگی خواهد شد.

● انجام دادن کارهایی مخصوص همسر

یکی از شاه‌کلیدهای تسخیر قلب همسر، انجام دادن کاری ویژه برای اظهار محبت به همسر است. این تکنیک برای افزایش عشق و علاقه همسر بسیار اثرگذار است. سعی کنیم یک کار ویژه را که مورد علاقه همسر ماست، فقط و فقط به قصد خشنودی او انجام دهیم و به همسر خود اعلام کنیم که قصدمان صرفاً خشنودی و خنده او بوده است. این کار لازم نیست خیلی عجیب و غریب بوده یا هزینه زیادی برای ما در بر داشته باشد. تنها نکته این است که کار، مورد علاقه او و فقط برای او باشد.

برای مثال، اگر همسرمان دوست دارد مدل خاصی از لباس را بپوشیم یا مدل مویمان به شکلی دیگر باشد، در یک مناسبت مشخص این کار را برایش انجام دهیم؛ به شرط اینکه این کار شأن و احترام اجتماعی ما را حفظ کند یا می‌توانیم این کار را فقط در منزل انجام دهیم یا مثلاً اگر همسرمان به غذای خاصی علاقه دارد، او را با دعوت به رستوران و گذاشتن قرار ملاقات شگفت‌زده کنیم.

حجم کار انجام شده اهمیت ندارد؛ بلکه اصل توجه ویژه ما، زیبا و دل‌نشین است. این خشنودی می‌تواند با قرار دادن یک شکلات کوچک و دلخواه او در کیفش نیز به دست بیاید. این شادمان ساختن همسر، علاوه بر تقویت ارتباط زناشویی، رضایت الهی

را نیز برای ما به دنبال خواهد داشت؛ لذا پیامبر رحمت ﷺ در کلامی زیبا خطاب به مردم می فرماید:

«هرکس خانواده اش را شاد سازد، خداوند از آن شادی، مخلوقی می آفریند که تا روز قیامت برایش طلب آمرزش کند.»^۱

● حدود محبت به همسر و فرزندان

در این فصل از کتاب، به طور مفصل در خصوص اهمیت و جایگاه محبت به همسر و فرزندان سخن گفته شد و راهکارهای عملیاتی درباره ابراز و اثبات محبت به ویژه به همسر را مطرح شد؛^۲ اما یک نکته بسیار مهم باقی مانده است که گاه غفلت از آن، منجر به تولید نتایج مخرب و دور شدن از اهداف اصلی ازدواج می شود و آن اصل رعایت حدود محبت است. گاه افراط در محبت منجر می شود افراد از انجام وظایف اصلی خود باز بمانند و عاقبت نافرجامی را برای خود رقم بزنند؛ لذا خداوند متعال این نکته را به انسان ها متذکر می شود:

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تُلْهِكُمْ أَمْوَالِكُمْ وَلَا أَوْلَادِكُمْ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ فَأُولَئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ﴾^۳

ای کسانی که ایمان آورده اید، مبادا اموال و فرزندان شما را از یاد خدا غافل کند و کسانی که چنین کنند، زیان کارند.

همچنین در آیه ۱۱ سوره فتح نیز خداوند، خانواده و مال را دو عامل ایجاد غفلت معرفی فرموده است. اگر به معنای آیه دقت کنیم، متوجه خواهیم شد خداوند متعال به محبت به خانواده ایرادی نمی گیرد؛ بلکه متذکر می شود که نباید محبت به مال و همسر و فرزندان، مانع از یاد خدا و انجام وظایف شود. همان طور که در فصل نخستین کتاب مطرح شد، هدف از ازدواج، سرعت گیری حرکت به سمت کمال و هدایت الهی است. پس هر عملی که مانع از رشد و کمال و تقرب ما به خداوند شود، اشتباه خواهد بود. در واقع محبت به همسر و فرزندان نباید مانع انجام وظایف عبادی و اجتماعی افراد شود.

۱. کنز العمال، ج ۱۶، ص ۳۷۹، حدیث ۴۴۹۹۵؛ تحکیم خانواده در قرآن و روایات، ص ۲۲۶.
۲. بسیاری از روش های گفته شده درباره ابراز محبت به همسر، برای محبت به فرزندان نیز به کار می رود.
۳. منافقون، ۹.

دلیل و حکمت برخی روایات که محبت افراطی به خانواده را ناپسند می‌داند، این است که گاهی زیاده‌روی در محبت، مردان را از وظایف اجتماعی خود مانند سفرهای تبلیغی، مأموریت برای خدمت به کشور یا کسب تخصص در یک رشته، جهاد و دفاع از میهن یا انتقال تجربه و دانش به نیازمندان آن باز می‌دارد. اینجاست که پیشوایان دینی تذکر می‌دهند محبت خود را به گونه‌ای مدیریت کنید که مانعی برای حرکت شما به سمت کمال نشود؛ لذا رسول خدا که جلوه رحمت الهی برای عالمیان است، در توصیه‌ای به یکی از یاران خود فرمود:

«مبادا دلسوزی برای خانواده‌ات، باعث شود که طاعت خدا را وانهی و نافرمانی‌اش را در پیش گیری؛ زیرا خداوند متعال می‌فرماید: ای مردم، از پروردگارتان پروا کنید و بترسید از روزی که هیچ پدری به کار فرزندش نمی‌آید و هیچ فرزندی نیز به کار پدرش نخواهد آمد.»^۱

به‌عنوان آخرین کلام در این بحث، بیانی از رهبر انقلاب ذکر می‌شود:

وقتی پیغمبر (ﷺ) از مکه به مدینه هجرت کرد، امیرالمؤمنین (علیه السلام) حدود ۲۳ - ۲۴ سال سن داشت. از همان اول هم مبارزات و جنگ‌های گوناگون شروع شد. در همه این جنگ‌ها هم این جوان، یا پرچم‌دار بود یا جلو‌دار بود یا قهرمان اصلی بود. خلاصه بیشترین بارها را بر دوش داشت. جنگ که زمان نمی‌شناسد: هوا گرم است، سرد است، صبح است، بچه مریض است، در مدت ده سال حکومت پیغمبر که تقریباً هفتاد جنگ بزرگ و کوچک اتفاق افتاد، از جنگی که مثلاً یک ماه طول کشیده یا بیشتر تا جنگ‌های چندروزه، جز یک مورد، امیرالمؤمنین در تمام آن‌ها شرکت داشت. علاوه بر این جنگ‌ها، ایشان به مأموریت هم فرستاده می‌شد؛ مثل مأموریت به یمن که پیغمبر امیرالمؤمنین را برای قضاوت، مدتی به یمن فرستاد. بنابراین فاطمه زهرا (علیها السلام)، دائم مواجه بود با اینکه شوهرش یا در جنگ است یا با بدن زخمی و خون‌آلود از جنگ برگشته یا در کنار پیغمبر مشغول کارهای مهم داخل مدینه است و یا در سفر مأموریت است. فاطمه زهرا (علیها السلام) با این اوضاع و شرایط دشوار و با این شوهر پُرکار و دائماً مشغول، با نهایت مهربانی و از خودگذشتگی رفتار

۱. لقمان، ۳۳.

۲. بحار الانوار، ج ۷۷، ص ۱۰۰، حدیث ۱؛ مکارم الاخلاق، ج ۲، ص ۳۴۹، حدیث ۲۶۶۰.

کرد و چهار بچه را در دامان تعلیم و تربیت آسمانی خود بزرگ کرد که یکی از آن‌ها حسین بن علی علیه السلام است که امروز در همه تاریخ بشر، هیچ پرچم آزادی و افتخاری را برجسته‌تر، بلندتر و نمودارتر از او مشاهده نمی‌کنید. پس معنای «حَسَن التَّبَعْلُ» این است.^۱

---

۱. سخنان رهبر معظم انقلاب اسلامی در دیدار با سپاه حفاظت ولی امر، ۱۸ مهر ۱۳۸۱.

ضرورت و اهمیت فرزند آوری

همان طور که در ابتدای کتاب، در مبحث «ضرورت تشکیل خانواده» توضیح داده شد، در اسلام هیچ بنایی ارزشمندتر از ازدواج نیست و هیچ توجیهی برای تشکیل ندادن خانواده بدون عذر وجود ندارد. پیامبر رحمت، محمد مصطفی صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، خطاب به امت اسلامی فرموده است:

«نباید چیزی شخص باایمان را از تشکیل خانواده باز دارد. امید می‌رود خداوند فرزندی روزی او کند که زمین را با [گفتن] لا اله الا الله گران بها سازد.»^۱
دو ثقل گران بها و دو میراث پیامبر که ایشان آن دو را برای ما به امانت گذاشت تا هدایت ما تضمین شود، یعنی قرآن و عترت، تأکیدات فراوانی به مسئله فرزندی و فرزندخواهی کرده و فرزند صالح را مایه خیر و برکت و عزت آدمی معرفی کرده‌اند. در بین آیات شریفه قرآن، مناجات پیامبران با خدای متعال به چشم می‌خورد که از خداوند فرزند صالح و سالم طلب می‌کنند:

﴿هُنَالِكَ دَعَا زَكَرِيَّا رَبَّهُ قَالَ رَبِّ هَبْ لِي مِنْ لَدُنْكَ ذُرِّيَّةً طَيِّبَةً إِنَّكَ سَمِيعُ الدُّعَاءِ﴾
(آنجا [بود که] زکریا پروردگارش را خواند و گفت: «پروردگارا، از جانب خود فرزندی

۱. کتاب من لا یحضره الفقیه، ج ۳، ص ۳۸۲، حدیث ۴۳۴۰.

۲. آل عمران، ۳۸.

پاک و پسندیده به من عطا کن که تو شنونده دعایی.)

هنگامی که حضرت زکریا رزق الهی خداوند به حضرت مریم عَلَيْهَا السَّلَامُ را مشاهده کرد، منقلب شد و به محراب عبادت رفت و از خداوند متعال فرزند شایسته طلب کرد. از این دعای حضرت زکریا مشخص می شود که درخواست فرزند و نسل پاک، سنت و روش انبیای الهی است.^۱ با نگاهی دقیق به درخواست حضرت زکریا از خداوند، مشخص می شود ارزش فرزند به پاکی و شایستگی اوست. در روایات معصومان عَلَيْهِمُ السَّلَامُ نیز همیشه قید صلاحیت و صالح بودن در کنار بحث فرزند مطرح می شود؛ لذا پیامبر اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ می فرماید:

«از خوشبختی مرد، داشتن فرزند صالح و شایسته است.»^۲

حال برای ترغیب بیشتر به مسئله مهم فرزندآوری، به نتایج ارزشمند حضور فرزندان در خانواده نگاهی بسیار کوتاه خواهیم انداخت.

نتایج ارزشمند فرزندآوری

● خشنودی خداوند و گسترش آرمان توحید

بدون شک اولین و مهم ترین دلیل برای ترغیب مؤمنان به فرزندآوری، خشنودی خداوند متعال از تولد فرزندان شایسته است. همان طور که در فصل «ضرورت تشکیل خانواده» توضیح داده شد، خداوند متعال از تولد فرزندان شایسته و موحد که آرمان توحید را گسترش دهند و زمین را از اعمال شایسته و حسن ملامت کنند، خشنود می شود.^۳

● خشنودی و مباحث پیامبر گرامی اسلام

بدون شک انجام هر کاری که موجبات خشنودی قلب نبی اکرم را فراهم آورد، بسیار ارزشمند است؛ زیرا خشنودی پیامبر قرین با رضایت الهی و موجب سعادت انسان است. پیامبر در سخنان متعددی به ازدواج و فراوانی فرزند دستور می دهد و تمایل دارد مؤمنان با تربیت فرزندان شایسته، خوبی ها را در سراسر زمین گسترش دهند:

۱. تفسیر نور، ج ۲، ص ۵۵.

۲. بحار الانوار، ج ۱۰۴، ص ۹۸، حدیث ۶۷.

۳. نک: فصل ضرورت تشکیل خانواده.

«فرزندانتان را زیاد کنید که من فردا با فراوانی شما به دیگر امت‌ها مباحثات می‌کنم.»^۱

● جلب رحمت الهی به پدر و مادر

همان طور که گفته شد، خداوند متعال تربیت فرزندان شایسته را دوست دارد و آن را ارج می‌نهد و به پدر و مادر، پاداشی عظیم برای تربیت صحیح و تحمل سختی‌ها و مشکل‌های مسیر تربیت اعطا می‌کند. امام صادق (ع) می‌فرماید:

«همانا خداوند به بنده به سبب محبت شدید او به فرزندش رحم می‌کند.»^۲

این رحمت الهی به این دلیل است که تربیت صحیح فرزندان بدون وجود محبت امکان‌پذیر نخواهد بود.

● فرزندان یار و یاور و همدم والدین

با گذر زمان، روزه‌روز بر توانایی و شادابی فرزندان افزوده شده، از توانمندی والدین کاسته می‌شود؛ لذا اگر فرزندان به خوبی تربیت شده باشند، می‌توانند در دوران کهن‌سالی والدین، کمک‌حال آنان بوده، قوت قلبی برای آنان باشند. عموماً نیاز انسان‌ها به محبت و همدلی، با افزایش عمر بیشتر شده، به حضور نزدیکان و دریافت محبت آنان وابسته‌تر می‌شوند. به همین علت است که معمولاً افراد در سنین بالا نوه‌های خود را بسیار دوست می‌دارند. از نظر شرع مقدس اسلام، فرزندان موظف‌اند به والدین خود محبت کنند با خدمت‌کردن به آنان در سنین پیری، بخش کوچکی از زحمت‌های آنان را جبران کنند:

﴿وَأُحْفِضُ لَهُمَا جَنَاحَ الذَّلِيلِ مِنَ الرَّحْمَةِ وَقُلْ رَبِّ ارْحَمْهُمَا كَمَا رَبَّيْتَانِي صَغِيرًا﴾^۳

(و بال‌های تواضع خویش را از محبت و لطف، در برابر آنان فرود آور و بگو: «پروردگارا،

همان گونه که آنان مرا در کوچکی تربیت کردند، مشمول رحمتشان قرار ده.»)

● طلب آموزش

کارنامه اعمال انسان با مرگ او بسته می‌شود و دیگر امکان کسب توشه برای او وجود نخواهد داشت؛ مگر در دو حالت: اعمال شایسته و ارزشمندی انجام داده باشد که آثار

۱. اصول کافی، ج ۶، ص ۲، حدیث ۳.

۲. کتاب من لایحضره الفقیه، ج ۳، ص ۴۸۲، حدیث ۴۶۹۵.

۳. اسراء، ۲۴.

آن تا سال‌ها پس از مرگش باقی مانده باشد؛ اعمالی چون بنانهادن سنت‌های حسنه، نوشتن کتاب‌های ارزشمند، بنای مسجد، کتابخانه، مدرسه یا بیمارستان. روش دوم بهره‌مندی انسان پس از مرگ، تربیت فرزندان صالح است که با عملکرد مثبت آنان، اسباب نجات یا ترفیع مقام او فراهم شود. بازبودن پیونده نیک‌های انسان پس از مرگ، آن قدر اهمیت دارد که ارزش سال‌ها خون‌دل خوردن برای تربیت یک فرزند صالح و متدین را داشته باشد. امام صادق (علیه السلام) در این زمینه می‌فرماید:

«میراث خدا از بنده مؤمن، فرزند صالحی است که برای او آموزش بطلبد.»^۱

پس تربیت فرزند می‌تواند میزان سعادت انسان را در قیامت تغییر دهد. باید در نظر داشته باشیم همان‌طور که اعمال شایسته فرزندان منجر به دریافت پاداش برای پدر و مادر حتی پس از مرگ آنان می‌شود، رفتار ناشایست و خطاهای فرزندان نیز بر عاقبت کار آنان تأثیرگذار است. پس برای موفقیت در تربیت، باید برنامه‌ریزی جدی کرد و بیشترین بهره‌مکن را از آموزه‌های نورانی دین اسلام دریافت کرد. مولای متقیان، امیرمؤمنان علی (علیه السلام)، می‌فرماید:

«فرزند ناشایست، شرافت را از بین می‌برد و نیاکان را بدنام می‌سازد.»^۲

۱. مکارم الاخلاق، ج ۱، ص ۴۷۱، حدیث ۱۶۱۰.

۲. غرر الحکم، حدیث ۱۰۰۶۵.

نقش پدر در تربیت فرزند صالح

همان طور که قبلاً اشاره شد، خداوند حکیم مدیریت نهاد خانواده و مسئولیت سعادت و شقاوت آنان و وظیفه حفظ پاکی و نجات آنان از آتش قهر الهی را بر دوش مردان گذاشته است:

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَنْفُسَكُمْ وَأَهْلِيكُمْ نَارًا وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ عَلَيْهَا...﴾
(ای کسانی که ایمان آورده‌اید، خود و خانواده خویش را از آتشی که هیزم آن، انسان‌ها و سنگ‌هاست، نگه دارید...)

به همین دلیل، خداوند وظایف ویژه‌ای را به عهده والدین به‌ویژه پدر نهاده است تا فرزندان به‌شکلی شایسته تربیت شوند و به صلاحیت دست یابند. در این قسمت به بخشی از وظایف پدران در موضوع خطیر تربیت شایسته اشاره می‌شود و سپس راهکارهای شایسته ارتباط با فرزندان مطرح خواهد شد.

● انتخاب نام نیکو

یکی از تأکیدهای جدی اهل بیت عصمت و طهارت علیهم‌السلام به والدین درباره فرزندان،

انتخاب نام شایسته برای آنان است. امام کاظم علیه السلام می‌فرماید:

«نخستین نیکی انسان به فرزندش این است که نام نیک بر او نهد؛ پس هر کدام از شما باید نام نیک بر فرزندش بگذارد.»^۱

دلیل توجه ائمه به نام‌گذاری شایسته این است که نام انسان، بیانگر افکار و اعتقادات و رسالت انسان‌ها در زندگی است. معمولاً یکی از اولین ابزارهای ارتباطی انسان‌ها با یکدیگر، استفاده از نام است. در برخوردهای ابتدایی، مردم درباره طرف مقابل بر اساس نام او قضاوت‌هایی می‌کنند؛ لذا مشاهده می‌کنیم که برخی افراد پس از تغییر نگرش و اعتقادات به آفرینش، نام خود را تغییر می‌دهند و نام جدید را مطابق فکر و سلیقه و اعتقاد جدید خود انتخاب می‌کنند. نمونه‌های زیادی از این تغییر نام در تاریخ اسلام وجود دارد که یک نمونه برجسته آن، تغییر نام مادر امام زمان عجل الله تعالی فرجه الیک به نرجس است. به همین دلیل است که امام باقر علیه السلام توصیه می‌فرماید:

«درست‌ترین نام‌ها آن است که به بندگی خوانده شود (شناخته شود) و برترین آن‌ها نام انبیاست.»^۲

• آموزش

یکی دیگر از وظایف اساسی پدر درباره فرزندان، تعلیم دادن آنان است. فرزند هنگام تولد، همانند لوح سفیدی است که آماده ثبت و نگارش است. والدین هستند که با نحوه تربیت خود، روحیات و اخلاقیات آنان را شکل می‌دهند و به نوعی، سرنوشت و آینده آنان را رقم می‌زنند. نوع تربیت و سرفصل‌های آموزشی پدر و مادر، حتی در بزرگسالی و زمانی که فرزندان تأثیرپذیری مستقیمی از والدین خود ندارند، مؤثر است. برخوردهای نخست والدین با فرزندان، سلیقه‌ها و روحیات آنان را شکل می‌دهد. این سلیقه‌ها منجر به انتخاب علاقه‌مندی‌ها و محیط‌ها و دوستان آنان می‌شود و دوستان، نوع فکر و نگاه آنان را در بزرگسالی تعیین می‌کنند. پس بسیار مهم است در سنین کودکی، چه آموزش‌هایی به فرزندان خود بدهیم و چه فضای فکری را برای آنان مهیا سازیم.

در سخنان مختلف، اهل بیت عصمت و طهارت علیهم السلام یکی از وظایف اصلی و

۱. اصول کافی، ج ۶، ص ۱۸، حدیث ۳.

۲. الکافی، ج ۶، ص ۱۸، حدیث ۱؛ تهذیب الاحکام، ج ۷، ص ۴۳۸، حدیث ۱۷۴۷.

اساسی والدین را تعلیم کودکان معرفی فرموده‌اند و پیامبر مهربانی‌ها، حضرت محمد مصطفی ﷺ در این باره می‌فرماید:

«حقوق فرزند بر پدرش سه چیز است: برایش نام خوب انتخاب کند و سواد به او بیاموزد و هرگاه به سن بلوغ رسید، او را همسر دهد.»^۱

در برخی روایات نیز به موضوع‌های تعلیمی اشاره می‌کنند و آموزش مسائل زندگی مادی و معنوی فرزندان را به عنوان وظیفه پدر تعیین فرموده‌اند. از جمله این وظیفه‌ها می‌توان به این نمونه‌ها اشاره کرد: وظیفه آموزش نوشتن و سواد، آموزش شنا و تیراندازی، آموزش شغل و حرفه و از همه مهم‌تر، آموزش قرآن به عنوان دستورالعمل زندگی سعادت‌مندانه.^۲

• فراهم‌سازی اسباب ازدواج

یکی از وظایف اساسی پدران در قبال فرزندان، مهیا کردن اسباب ازدواج آنان است. دلایل و ضرورت ازدواج و تأثیر آن بر سعادت انسان به طور مفصل در ابتدای کتاب بررسی شد؛ لذا شایسته است برای ازدواج فرزند خود برنامه‌ریزی کنیم و زمینه‌های اقتصادی و از آن مهم‌تر، وضعیت روحی و فکری و اخلاقی فرزند خود را برای ازدواج آماده کنیم. باید بر اساس میزان توانایی‌های خود، در حد لازم برای مهیا ساختن اسباب ازدواج آنان اهتمام بورزیم.

متأسفانه گاهی در جامعه با افرادی مواجه می‌شویم که با وجود توانایی مالی و اعلام آمادگی فرزندان و فراهم شدن زمینه‌های ازدواج در آنان، به بهانه‌های مختلفی از جمله تأثیرپذیری از برخی تفکرهای غلط جوامع غربی، مانع از ازدواج فرزند خود می‌شوند. در این صورت، خطاهای فرزندان و مشکلات احتمالی، علاوه بر فرزندان، دامن والدین به خصوص پدران را نیز خواهد گرفت. پیامبر رحمت و مهربانی، حضرت محمد مصطفی ﷺ، با تأکید بر این نکته مهم می‌فرماید:

«هرکس فرزندش به سن ازدواج برسد و توانایی مالی داشته باشد که او را همسر دهد، اما این کار را نکند و از آن فرزند خطایی سرزند، گناهانش به گردن آن کس است.»^۳

۱. مکارم الاخلاق، ج ۱، ص ۴۷۴، حدیث ۱۶۲۷.

۲. نک: اصول کافی، ج ۵، ص ۱۳۶؛ بحار الانوار، ج ۷۱، ص ۸۵؛ میزان الحکمة، ج ۱۳، ص ۵۰۴.

۳. کنز العمال، حدیث ۴۵۳۳۷.

اصول اساسی تربیت فرزند

در این قسمت به چند اصل اساسی تربیت در دیدگاه اهل بیت علیهم السلام اشاره خواهیم کرد:

● محبت

یکی از نیازهای اساسی انسان که از بدو تولد آشکار می‌شود، نیاز به دریافت محبت است. نیاز به محبت از آغازین دقایق خلقت آدمی شکل می‌گیرد و تا آخرین لحظات عمر نیز ادامه دارد. با وجود اینکه نیاز به دریافت محبت در سنین مختلف، در جنس‌های مختلف و در زمان‌ها و مکان‌های مختلف متفاوت است، اصل نیاز انسان هیچ‌گاه و در هیچ وضعیتی از بین نمی‌رود.

معمولاً بر اساس شدت عواطف در بانوان انتظار داریم مادران وظیفه مهرورزی به فرزندان را بر عهده بگیرند و این نیاز آنان را مرتفع سازند؛ اما این طرز فکر با اصول تربیت اسلامی چندان مطابق نیست. فرزندان به دریافت محبت از پدر و مادر نیازمند هستند و با دریافت محبت فقط از جانب یکی از آن دو، نیاز آنان به محبت دیگری مرتفع نمی‌شود. به همین سبب رسول گرامی اسلام صلی الله علیه و آله می‌فرماید:

«کودکان را دوست بدارید و با آنان مهربان باشید.»^۱

در جامعه امروز، گاه با والدینی مواجه می‌شویم که با وجود ابراز محبت به فرزندان در خلوت و در محیط خانواده، از ابراز محبت در محیط‌های اجتماعی خودداری کرده، فکر می‌کنند با این روش، روابط و چهارچوب‌های اجتماعی را حفظ کرده‌اند؛ اما اگر به سیره پیامبر به عنوان خاتم رسولان و هدایتگر انسان تا روز قیامت نگاه کنیم، خواهیم دید ایشان احترام و محبت به فرزندان و حتی فرزندان اصحاب و یاران خود را سرلوحه رفتار اجتماعی خود قرار داده بود.

روزی رسول خدا صلی الله علیه و آله روی منبر مشغول ایراد خطبه بود که حسن و حسین علیهم السلام وارد شدند. رسول خدا از منبر پایین آمد و آن‌ها را برداشت و در کنار خود نشاند و فرمود:

«همانا اموال و اولاد شما مایه آزمایش شما هستند.»^{۲ و ۳}

برای محبت به فرزندان خود، هیچ ترتیب و آدابی نجویم؛ زیرا نیاز کودکان به محبت همیشگی است. همچنین پدران باید توجه کنند که نیاز به دریافت محبت در دختران بیشتر است؛ لذا ابراز محبت در خانواده باید به گونه‌ای باشد که این نیاز

۱. اصول کافی، ج ۶، ص ۴۹، حدیث ۳.

۲. تغابن، ۱۵.

۳. بحار الانوار، ج ۴۳، ص ۲۸۴، حدیث ۵۰.

آنان به شکلی مناسب تأمین شود. امام صادق علیه السلام جایگاه و اهمیت محبت به فرزند را به زیبایی تبیین فرموده است:

موسی بن عمران گفت: «پروردگارا، کدام عمل نزد تو برتر است؟» فرمود: «دوست داشتن کودکان؛ زیرا سرشت آنان به توحید من است و اگر آن‌ها را بمیرانم، به رحمت خود به بهشتشان می‌برم.»^۱

● تکریم و احترام فرزند

یکی دیگر از اصول تربیت صحیح اسلامی، تکریم شخصیت و احترام گذاشتن به فرزندان است. والدین باید در برخوردهای خود با فرزندان، نهایت ادب را رعایت کرده، با آن‌ها با احترام برخورد کنند. رسول گرامی اسلام صلی الله علیه و آله در کلامی کوتاه اما بسیار راهگشا به ما چنین تعلیم فرموده است:

«به فرزندان خود احترام بگذارید و آن‌ها را نیکو تربیت کنید.»^۲

پیامبر گرامی در این کلام زیبا، تکریم و احترام را مقارن تربیت شایسته دانسته و مشخص فرموده است که راهکار اصلی تربیت و ادب‌آموزی به فرزندان، احترام گذاشتن به شخصیت آنان است. همان‌طور که قبلاً هم گفته شد، فرزندان فایل‌های خام و آماده‌ای هستند که بدون هیچ پیش فرضی، منتظر نصب و برنامه‌ریزی توسط والدین هستند. پس با احترام گذاشتن به آنان، مبانی احترام را به آنان بیاموزیم و الگوی کاملی برای آنان باشیم. دقت کنیم علاوه بر احترام به فرزندان، رعایت احترام بین ما و همسرمان و همچنین رعایت احترام آحاد جامعه، تأثیر زیادی بر شخصیت فرزندان ما خواهد گذاشت. هنگامی که فرزند خود را به رعایت ادب توصیه می‌کنیم، اما در عمل، او شاهد سخنان و رفتارهایی است که از دایره ادب و احترام خارج است، دچار دوگانگی شخصیت می‌شود و نه تنها سخنان ما اثر تربیتی نخواهد گذاشت، بلکه دورویی را نیز به او آموزش می‌دهیم. این، مضمون فرمایش زیبای پیامبر است که به احترام متقابل توصیه فرموده است:

«همان‌گونه که فرزند نباید به والدین خود بی‌احترامی کند، والدین نیز نباید به او

بی‌احترامی کنند.»^۳

۱. بحار الانوار، ج ۱۰۴، ص ۱۰۵، حدیث ۱۰۳.

۲. کنز العمال، حدیث ۴۵۴۱۰.

۳. بحار الانوار، ج ۱۰۴، ص ۹۳، حدیث ۲۲.

واقعیت این است که با احترام گذاشتن به فرزند، شخصیت او تکریم می‌شود و پرواضح است که هیچ انسانی حاضر به آلوده کردن شخصیت وارسته خود نیست و عزت نفسش اجازه ارتکاب خطا را به او نخواهد داد. اگر به اجتماع پیرامون خود نگاهی بکنیم، متوجه خواهیم شد افراد محترم و مقبول در جامعه، هیچ‌گاه به ارتکاب کوچک‌ترین خطایی در فضای عمومی جامعه حاضر نخواهند شد. این رعایت حقوق و حدود، ناشی از شخصیت اجتماعی آنان است.^۱

● عدالت میان فرزندان

یکی دیگر از نکات اصلی و اساسی در تربیت کودکان، رعایت عدالت بین فرزندان است. رعایت عدالت علاوه بر جنبه‌های حقوقی، از منظر اخلاقی و مهرورزی نیز بسیار مورد تأکید الگوی تربیت اسلامی است. برای شکل‌گیری شخصیت سالم در فرزند، باید او را از آغازین روزهای زندگی، با مفهوم ارزشمند و بنیادین عدالت آشنا کنیم. اگر فرزندان، عدالت محوری را از والدین خود بیاموزند، آنان نیز متقابلاً در رعایت حقوق و حفظ حرمت و احترام آنان سعی می‌کنند و مراقب خواهند بود که در برخورد با آنان از مرزهای عدالت تجاوز نکنند.

از طرفی، رفتارهای به دور از عدالت، منجر به ایجاد اختلال‌های روحی در فرزندان می‌شود و آتش غضب و حسد را در دل آنان درباره دیگر فرزندان شعله‌ور می‌سازد. به همین دلیل است که مکتب متعالی اسلام بر این مسئله تأکید فراوانی کرده است. پیامبر رحمت، حضرت محمد مصطفی صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ می‌فرماید:

«میان فرزندان خود به عدالت رفتار کنید؛ همان‌گونه که شما خود نیز دوست دارید آنان در احترام و محبت به شما عدالت به خرج دهند.»^۲

طبق دستورهای صریح معصومان عَلَيْهِمُ السَّلَام، رعایت عدالت بین فرزندان حتی در امور به ظاهر کوچکی مثل هدیه دادن یا حتی بوسیدن، بسیار ضروری است؛ اما دقت کنیم عدالت به معنای مساوات نیست. گاه لازم است برای یک فرزند به دلایل خاصی مثل بیماری، هزینه‌های بیشتری صرف کنیم یا به دلیل موقعیت سنی و تحصیلی یک فرزند، مجبور به تأمین هزینه‌های بیشتری برای او شویم. همچنین گاهی ممکن است برای تشویق برخی صفت‌ها و رفتارهای پسندیده در یک فرزند، او را تشویق

۱. نک: بخش آثار و نتایج مشاوره .

۲. بحار الانوار، ج ۱۰۴، ص ۹۲، حدیث ۱۶.

کنیم و امتیاز خاصی برایش در نظر بگیریم؛ اما در تمام این حالات باید مراقب باشیم سایر فرزندان بدانند محبت ما به همه آنان یکسان است و فقط شکل اظهار آن، بنا به دلیلی، متفاوت شده است. برای مثال، برای تشویق کار پسندیده کودک، بسیار مراقب باشیم صرفاً عملکرد فرزند را تشویق کنیم، بدون آنکه بخواهیم درباره شخصیت او و دیگر فرزندان قضاوتی انجام دهیم. همچنین در هدیه دادن یا ابراز توجه به فرزندان، سعی کنیم در ضمن رعایت عدالت بین فرزندان دختر و پسر، دختران را مقدم کنیم و ابتدا به آنان توجه کنیم؛ زیرا نیازهای عاطفی در آنان بیشتر است و بی توجهی به این نکته، منجر به آسیب به روح لطیف آنان می شود.

• تغافل

ابزار دیگری که برای تربیت صحیح، به آن نیازمندیم، تغافل و نادیده گرفتن خطاهاست. لطفاً اشتباه نشود؛ قرار نیست پس از بیان نکات متعدد در تربیت فرزند، فرزندان خود را رها کنیم و اجازه دهیم به خطای خود ادامه دهند. برعکس قرار است برای رهایی آنان از خطا، بهترین تدبیرها را انتخاب کنیم؛ اما توجه کنیم هنگامی که متوجه شدیم فرزند ما خطایی را مخفیانه مرتکب می شود، باید سعی کنیم خود را به تغافل بزینم تا او احساس کند ما متوجه خطای او نشده ایم. سپس سعی کنیم برای حل مشکل فرزند خود و بازگرداندن او به مسیر صحیح، برنامه ریزی کنیم و راهکارهای مناسبی برای حل این مشکل بیابیم. پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله به ما توصیه می فرماید:

«خدا رحمت کند پدری را که فرزندنش را بر نیکی کردن به خود یاری رساند؛ بدین گونه که از گناه و خطای او درگذرد و به درگاه خدا برایش دعا کند.»^۱

در نظر بگیریم که تلاش فرزند برای مخفی ساختن خطای خود، نشانگر این است که از خطاب بودن فعل خود آگاه است و از آن مهم تر، نمی خواهد حرمت ما را بشکند و در برابر ما مرتکب خطا شود. پس ما هم با تغافل سعی کنیم باعث شکسته شدن این حرمت نشویم و قابلیت هدایت و اصلاح فرزند خود را از بین نبریم. سپس لازم است با فکر و مشورت، راهکار مناسبی برای جلوگیری از تکرار خطای فرزند خود بیابیم. امام باقر علیه السلام می فرماید:

«اگر دین را همچون پیمانهای در نظر بگیریم، دوسوم این پیمانها تغافل است.»^۲

۱. بحار الانوار، ج ۱۰۴، ص ۹۸، حدیث ۷۰.

۲. سفینة البحار، ج ۳، ص ۸۰۳.

● رعایت زمان مناسب برای تربیت

پنجمین و آخرین نکته ضروری تربیت اسلامی که در این نوشتار کوتاه به آن اشاره می‌شود، رعایت زمان مناسب تربیت و تأدیب فرزندان است. پیامبر رحمت ﷺ در یکی از فرمایش‌های بسیار جامع و زیبا و کاربردی درباره تربیت فرزند، زمان‌های مناسب تربیت را تشریح کرده است:

«فرزند هفت سال آقا است و هفت سال خدمتکار و هفت سال وزیر. اگر در ۲۱ سالگی از تربیت او راضی بودی که خوب؛ وگرنه به پهلویش بزن که نزد خداوند معذوری. [با رعایت این الگو، وظیفه خود را به درستی انجام داده‌ای؛ پس مواخذه نخواهی شد.]»^۱ حقیقتاً کاویدن این سخن محتاج کتابی مستقل است. یکی از نکات مهم تربیتی که تأثیر جدی بر تکریم شخصیت فرزند می‌گذارد، توجه به احساسات کودک در هفت سال نخست زندگی است؛ لذا پیامبر این هفت سال را زمان فرماندهی و سیادت کودک و فرمان برداری و اطاعت والدین دانسته است. در این دوران، والدین باید تمام نیازها و درخواست‌های کودک خود را تا حدی که برای او زیان بار نبوده، در توان آنان نیز باشد، اجابت کنند. نتیجه این فرماندهی کودک و تبعیت والدین در هفت سال آغازین، فرمان برداری مطلق و البته توأم با محبت و احترام فرزند از والدین است. در واقع کودک که هیچ پیش شرط اولیه در روح و جان خود نداشته است، اصول اطاعت و محبت را از والدین فرا می‌گیرد تا بتواند در هفت سال دوم، از یافته‌های خود بهره بگیرد.

پس طبق این نظریه اسلامی و بر اساس سایر روایات اهل بیت علیهم‌السلام، هفت سال ابتدایی، زمان آموزش به فرزند نیست و فرزند با ورود به هفت سال دوم و آغاز دوران فرمان برداری، آمادگی کافی برای دریافت‌های جدید را به دست خواهد آورد. پس از گذراندن هفت سال آموزش و تعلیم و اطاعت از والدین، فرزند به مرحله‌ای از رشد و بلوغ رسیده است که می‌تواند به عنوان وزیر، در کنار والدین حضور داشته باشد و آنان را در تصمیم‌گیری‌ها یاری کند. در پایان مرحله سوم، جوان به سن ۲۱ سالگی رسیده است و آمادگی تشکیل خانواده و تربیت فرزند را خواهد داشت. پس بسیار ضروری است در هفت سال سوم عمر، با او مشورت کنیم و از او کمک بخواهیم تا علاوه بر تکریم شخصیت، آرام‌آرام با فضای واقعی جامعه آشنا شود و توانایی ورود به جامعه و تصمیم‌گیری را پیدا کند. در صورت رعایت این دوره زمان بندی و رعایت سایر اصول

۱. مکارم الاخلاق، ج ۱، ص ۴۷۸، حدیث ۱۶۴۹.

اساسی تربیت اسلامی، در پایان ۲۱ سال تلاش و زحمت، وظیفه تربیت از عهده والدین برداشته می‌شود و آنان دیگر مسئولیتی در خصوص رفتارهای او نخواهند داشت. مولای متقیان، علی علیه السلام در وصیتی به فرزند برومند خود، امام مجتبی علیه السلام نکات گران‌سنگی را متذکر شده است که برای همه ما راهگشاست و به‌عنوان حسن ختام این قسمت، به گوشه‌هایی از آن اشاره می‌کنیم:

«برای سفارش کردن به تو پیش‌دستی کردم و خصلت‌هایی را در آن آوردم تا پیش از آنکه اجل به‌سوی من شتاب گیرد، آنچه در دل دارم، به تو رسانده باشم و قبل از آنکه همان‌گونه که جسم من ضعیف شده است، اندیشه‌ام نیز ضعیف شود یا آنکه پیش از من، برخی هوس‌ها و فتنه‌های دنیا بر تو چیره شوند و در نتیجه، سرکش و گریزان شوی. همانا قلب جوان همانند زمین خالی است که هرچه در آن افکنده شود، می‌پذیرد؛ از این رو پیش از آنکه دلت سخت و فکرت درگیر شود، به تربیت تو مبادرت کردم... و چون همانی را برای تو می‌خواهم که هر پدر دلسوز می‌خواهد، خوب نگریستم و بر آن شدم که تربیت تو در حالی باشد که تو رو به زندگی داری و چیزی از روزگار نگذرانده‌ای و نیتی سالم و نهادی پاک داری و [همچنین بر آن شدم که تربیت را از آموزش کتاب خداوند و تأویل آن و قوانین اسلام و احکام آن و حلال و حرام آن آغاز کنم...].»

ترتیب دین و وظایف پدر خانواده

همان طور که در فصل «مرد رهبر نهاد خانواده» به طور مفصل توضیح داده شد، خداوند متعال مسئولیت مدیریت خانواده را بر عهده ما مردان قرار داده است. به همین سبب، مسئولیت تربیت و هدایت همسر و فرزندان را نیز بر عهده ما قرار داده و فرموده است:

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا قُوا أَنْفُسَكُمْ وَأَهْلِيكُمْ نَارًا وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ﴾^۱

(ای کسانی که ایمان آورده‌اید، خود و خانواده خود را از آتشی که سوخت آن مردم و سنگ‌ها هستند، حفظ کنید.)

در این آیه شریفه، خداوند متعال به صراحت مسئولیت نگرهبانی از خانواده در برابر عذاب و قهر خود و تربیت دینی آنان را بر عهده همه مؤمنان قرار داده و از آنان خواسته است خانواده خود را از عذاب و قهر الهی ایمن دارند. در روایات وارد شده از اهل بیت علیهم‌السلام در تفسیر این آیه شریفه، به مردان تأکید شده است:

«آنان را به آنچه خدا دوست می‌دارد، بخوانید و از آنچه خدا ناخشنود می‌دارد، نهی کنید.»^۲

۱. تحریم، ۶.

۲. تفسیر در المنثور، ج ۸، ص ۲۲۵؛ تحکیم خانواده در قرآن و روایات، ص ۲۵۰، به نقل از رسول خدا صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم.

امام علی علیه السلام نیز در خصوص این آیه می فرماید:
«به آنان علم و ادب بیاموزید.»^۱

متأسفانه گاهی در جامعه با پدران مواجه می شویم که تمام اهتمام خود را برای تأمین نیازهای مادی و آسایش اجتماعی فرزندان خود صرف می کنند؛ اما هیچ توجهی به تربیت و آموزش ادب و علم مفید به آنان ندارند. نتیجه این گونه بی توجهی ها به تعلیم و تربیت، رفتارهای ناهنجار فرزندان در سنین بالاتر خواهد بود. در جلسات مشاوره، با پدران و مادران فراوانی مواجه می شویم که بسیار نگران رفتارهای غلط فرزندان خود هستند؛ اما متأسفانه هنگامی به مشاور مراجعه کرده و تصمیم جدی برای تعلیم و تربیت فرزند خود گرفته اند که کار از کار گذشته و امکان تأثیرگذاری بر فرزندان بسیار کاهش یافته است. به یاد داشته باشیم که با افزایش سن فرزندان، شخصیت آنان شکل می گیرد و امکان تغییر در عقاید و افکار و سلیقه های آنان بسیار کاهش می یابد. اگر پدر و مادر در زمان مناسب نتوانند فرزندان خود را به خوبی تربیت کنند، محیط جامعه و دوستان ناباب، آنان را به شکل مطلوب خود تربیت خواهند کرد. پس لازم است از روزهای آغازین تشکیل خانواده، برنامه منظمی برای تربیت دینی خود و همسر و فرزندان خودمان داشته باشیم.

● نقش دین در سلامت خانواده

هنگامی که قصد سفر به نقطه ای از کشور را داریم و می خواهیم در زمانی مشخص، تمام آثار تاریخی و طبیعت زیبای آن شهر را تماشا کنیم، قبل از حرکت، نقشه راه ها را بررسی و برای سفر خود برنامه ریزی می کنیم. همچنین به کمک نقشه ها، همه آثار تاریخی و نقاط مهم شهر مد نظر خود را مشخص و برای بازدید آن ها برنامه ریزی می کنیم. در این صورت است که می توانیم در کمترین زمان ممکن، بیشترین بهره را از سفر خود برده، تا حد امکان از آن لذت ببریم. زندگی انسان ها در این دنیا نیز بی هدف نیست. انسان بر روی کره خاکی همانند مسافری است که مدت کوتاهی اقامت می کند و می خواهد بیشترین توشه را برای اقامت دائمی خود در مقصد ابدی مهیا کند:

﴿أَفَحَسِبْتُمْ أَنَّمَا خَلَقْنَاكُمْ عَبَثًا وَأَنَّكُمْ إِلَيْنَا لَا تُرْجَعُونَ﴾^۲

(آیا گمان کرده اید شما را بیهوده آفریده ایم و به سوی ما باز نمی گردید؟)

۱. کنز العمال، ج ۲، ص ۵۳۹، حدیث ۴۶۷۶۰.

۲. مؤمنون، ۱۱۵.

پس همان طور که برای سفری تفریحی چندروزه، از قبل برنامه‌ریزی می‌کنیم، برای موفقیت در سفر چندساله خود در دنیا نیز باید برنامه‌ریزی دقیقی بکنیم تا بتوانیم بر اساس برنامه‌ای جامع و کارآمد، حرکتی مستمر و مؤثر در جهت دستیابی به هدف نهایی خلقت یعنی کسب مقام عبودیت در پیش بگیریم. این برنامه جامع و کارآمد همان دین مبین اسلام است که برای تمام ابعاد فردی و اجتماعی زندگی انسان، راهکارهای شایسته‌ای ارائه کرده است. نمونه‌هایی از دستوره‌های دین برای تقویت نهاد خانواده در این کتاب ذکر شد.

امام صادق علیه السلام در فرمایشی بسیار گران‌سنگ، کارکرد دین را بر رشد و تعالی انسان چنین بررسی فرموده است:

شخص دین دار می‌اندیشد و در نتیجه «آرامش» وجودش را فرا می‌گیرد. خود را [در برابر عظمت خدا] کوچک می‌شمارد؛ پس به فروتنی می‌گراید. قناعت می‌ورزد؛ پس احساس بی‌نیازی می‌کند. به آنچه به او داده شده است، خرسند است و گوشه‌تنبهایی را بر می‌گزیند؛ پس از دوستان بی‌نیاز می‌شود [و برای جلب دوستان، حاضر به انجام هر خطایی نخواهد بود]. خواهش‌ها و شهوت‌ها را رها می‌کند؛ پس آزاد می‌شود. دنیا را کنار می‌گذارد؛ پس از بدی‌ها در امان می‌ماند [و دنیا را هدف خود قرار نمی‌دهد؛ بلکه آن را مرکب خود قرار می‌دهد]. حسادت را دور می‌افکند؛ پس دوستی آشکار می‌شود. مردم را نمی‌ترساند؛ پس از آنان نمی‌ترسد. به آنان تعدی نمی‌کند؛ پس از گزند ایشان در امان است. به هیچ چیز دل نمی‌بندد؛ پس به رستگاری و کمال فضیلت دست می‌یابد. عافیت را می‌بیند؛ پس کارش به پشیمانی نمی‌کشد.^۱

پس بسیار ضروری است که ابتدا حضور دین را در زندگی خود پررنگ کنیم و سپس در آموزش دین به همسر و فرزندان خود سعی کنیم.

● استقامت و پشتکار، لازمه تربیت موفق

برای تربیت صحیح و موفق همسر و فرزندان، به اولویت‌های تربیتی باید توجه و در مسیر تربیت، بسیار باید صبر و حوصله کنیم. خداوند متعال خطاب به پیامبر خود به این دو نکته ضروری اشاره می‌فرماید:

۱. نک: ذاریات، ۵۶.

۲. امالی مفید، ص ۵۳، حدیث ۱۴؛ بحار الانوار، ج ۲، ص ۵۳، حدیث ۲۳.

﴿وَأْمُرْ أَهْلَكَ بِالصَّلَاةِ وَاصْطَبِرْ عَلَيْهَا﴾

خانواده خود را به خواندن نماز فرمان ده و بر انجام دادن آن شکیبا باش. (.)
در آیه شریفه، ابتدا خداوند مسئولیت آموزش نماز در خانواده را به عهده مردان قرار می دهد و سپس راز کامیابی و موفقیت در این تعلیم را صبر معرفی می کند. این صبر دو حوزه دارد: یکی پافشاری خود انسان است بر نماز خواندن که به نقش الگوسازی پدر در خانواده اشاره می کند و حوزه دوم صبر، انتظار برای تأثیر گذاشتن آموزه های تربیتی است.

یکی از عللی که بسیاری از والدین در تربیت فرزندان خود به موفقیت چندانی دست پیدا نمی کنند، این است که دوست دارند با یک بار تذکر دادن، یک مشکل اخلاقی در فرزندشان حل شود؛ زیرا پس از چند بار دعوت فرزندان به کاری خوب، آنان عصبانی می شوند و پرخاشگری می کنند. اینجاست که تمام اثرپذیری از سخن پدر یا مادر از بین خواهد رفت. به یاد داشته باشیم گاهی لازم است برای اصلاح یک صفت بد اخلاقی در همسر یا فرزند خود، یک سال تلاش کنیم و از روش های مختلف آموزش مستقیم و غیرمستقیم بهره ببریم تا نهایتاً اندکی اصلاح در اخلاق آنان به وجود آید. صفات بد همانند دانه کوچکی در قلب انسان ها قرار می گیرند که با گذر زمان رشد می کنند و به درخت تنومندی تبدیل می شوند؛ لذا برای ریشه کن کردن این مشکلات باید صبر کنیم و برای تربیت برنامه داشته باشیم.

● تربیت الگومحور

خداوند متعال در توصیف محبوب خویش، پیامبر خاتم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، می فرماید:

﴿لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ...﴾

(قطعاً [زندگی] رسول خدا برای شما سرمشقی نیکوست.)

خداوند پس از مبعوث کردن پیامبر و ارسال مجموعه دستوره های اخلاقی، با هدف اصلاح امت و تکمیل مکارم و زیبایی های اخلاقی، برای نشان دادن جلوه ای از این اخلاق سفارش شده و ترغیب مردم برای حرکت به سمت اجرایی کردن دستوره های دین، اسوه و نمونه ظهور خارجی تعالیم دینی را در وجود مقدس پیامبر به نمایش

۱. طه، ۱۳۲.

۲. احزاب، ۲۱.

گذاشت تا همگان با دیدن محاسن اخلاق او، به تعالیم این دین گرایش پیدا کنند و شیفته عمل به تعالیم دین شوند. اگر پیامبر عظیم الشان اسلام ﷺ خود به برخی از تعالیم تبلیغی دین عمل نمی کرد، دیگر انسان ها انگیزه ای برای حرکت و عمل به تعالیم اسلام نداشتند. حقیقت تربیت، چیزی جز این نیست: اگر می خواهیم همسر و فرزندانمان به توصیه ها و آموزه های اخلاقی ما گوش فرادهند، باید خود قبل از همه، عامل به گفته هایمان باشیم. باید خود بیشتر از آنچه به دیگران توصیه می کنیم، عمل کنیم تا امید اصلاح در رفتار دیگران به وجود آید.

آری، اصل اساسی تربیت، اصلاح رفتار خویش است. نمی توانیم انتظار داشته باشیم فرزندان ما اهل نماز باشند؛ در حالی که آنان پدر و مادر خود را دیده اند که اهمیت کمی به نماز می دهند و در آخر وقت و با عجله، نماز خود را می خوانند. در این صورت، تنها مقصر کوتاهی فرزندان در نماز، خود ما خواهیم بود. اگر فرزند و همسر خود را به صداقت دعوت می کنیم، خود باید صادق ترین افراد باشیم. فرزندان به پدر و مادر خود به چشم الگو نگاه می کند؛ پس اگر در ما نقصان و کوتاهی ببینند و دروغ های گاه و بیگاهی از ما مشاهده کنند، نباید انتظار راست گویی از آن ها داشته باشیم. جالب است برخی والدین از کودک خود می خواهند به خاطر آنان به دروغ به دیگران بگویند: «پدرم الان در منزل نیست!» بعد توقع دارند کودک آنان راست گو باشد! باز هم تأکید می کنیم:

اصل اساسی برای تربیت دیگران، اصلاح خویشتن است.

این، همان مضمون فرمایش زیبای امیرمؤمنان علیه السلام است:

«هرکس خود را پیشوای مردم قرار دهد، باید پیش از آموزش دادن مردم، تعلیم خود را آغاز کند و باید پیش از تربیت زبانی، با رفتارش تربیت کند.»^۱

پس برای تربیت شایسته فرزندان، بسیار بیشتر از آنکه نیاز داشته باشیم نکات و روش های تربیت را فرا بگیریم، باید در اصلاح خویشتن بکوشیم. در این صورت است که پند ما اثربخش می شود و در دل و جان خانواده ما اثر خواهد گذاشت.

● تربیت دینی و ضرورت حضور در جلسات فرهنگی و مذهبی

یکی از روش های بسیار مؤثر در تربیت و اصلاح دیگران، بیان غیرمستقیم و کمک گرفتن از دیگران است. هنگامی که همیشه به همسر یا فرزند خود رعایت نکات

۱. نهج البلاغه، حکمت ۷۳؛ بحار الانوار، ج ۲، ص ۵۶، حدیث ۳۳.

اخلاقی را توصیه می‌کنیم، پس از مدتی سخنان ما تکراری می‌شود و میزان تأثیر آن در طرف مقابل به شدت کاهش می‌یابد. در اینجا حضور شخص سوم بسیار راهگشا خواهد شد. برای ادامه تربیت دیگران باید بتوانیم از روش‌های مختلف غیرمستقیم بهره بگیریم. گاهی مستقیماً او را مخاطب قرار دهیم، گاهی یک کتاب ارزشمند در زمینه مد نظر به او هدیه بدهیم، گاهی فیلمکی در موضوع مد نظر به او نشان دهیم و گاهی او را در جلسات مذهبی ببریم تا دیگران نصیحتش کنند. استفاده از روش‌های متنوع برای تربیت دینی همسر و فرزندان، مصداق دستور الهی در خصوص صبر بر تربیت است که در قسمت قبل بررسی شد.^۱ توصیه می‌شود برای موفقیت در تربیت خانواده خودمان، حضور مستمر و حداقل هفته‌ای یک بار در یکی از جلسه‌های مذهبی را جزئی از برنامه زندگی خود قرار دهیم تا رابطه همسر و فرزندانمان با علوم الهی و عالمان دینی حفظ شود. هیچ‌یک از ما پاسخ تمام شبهات دینی و سؤالات موجود در ذهن جوانان را نمی‌دانیم؛ لذا باید به کمک همین جلسات، پیوندی عمیق بین آنان و عالمان دینی برقرار کنیم تا در زمان بروز مشکل، آنان به عالم مراجعه و مشکل ذهنی خود را برطرف کنند. حضور در فضای معنوی جلسه دینی، آثار و برکات فراوانی در زندگی ما و خانواده ما خواهد داشت.

● تربیت و مطالعه گروهی

اولین وظیفه ما مسلمانان در خصوص تکلیف شرعی امر به معروف و نهی از منکر، شناخت معروف و منکر است. ابتدا باید خوب و بد را به خوبی بشناسیم تا بتوانیم دیگران را به خوبی‌ها دعوت کنیم و از بدی‌ها باز داریم. برای کسب این شناخت، لازم است با مطالعه کتاب‌های ارزشمند و مفید دینی، اطلاعات دینی خود را افزایش دهیم و با دیدگاه دین در زمینه‌های مختلف آشنا شویم. باید به عنوان خانواده مؤمن، نظر اسلام در خصوص ازدواج، خانواده، تربیت فرزند، تفریح، سفر، دیدار اقوام، خرید منزل و... را بدانیم تا بتوانیم به دستوره‌های دینی به خوبی عمل کنیم.

حال چه بسیار شایسته است این مطالعه مفید در جمع خانواده و در کنار آنان و به صورت گروهی انجام شود. در این صورت است که علاوه بر حضور در کانون پُر مهر خانواده، آنان را به صورت عملی به مطالعه ترغیب کرده‌ایم و در ضمن، آنان را بدون

۱. نک: طه، ۱۳۲.

تذکر مستقیم، با دستوره‌ای دین آشنا ساخته‌ایم.

پس حتماً ساعتی از شبانه‌روز را برای مطالعه گروهی با خانواده خود قرار دهیم تا آثار ارزشمندش را در زندگی خود مشاهده کنیم. می‌توانیم در ابتدای این مطالعه گروهی، آیاتی از قرآن قرائت کنیم تا وظیفه تعلیم قرآن به فرزندان خویش را نیز انجام داده باشیم؛ زیرا پیامبر اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ در توصیه‌ای زیبا، سه نکته تربیتی را متذکر می‌شود:

«فرزندان خود را به سه خصلت تربیت کنید: دوست داشتن پیامبرتان، دوست داشتن اهل بیت او و خواندن قرآن.»^۱

پس برای تعلیم نماز و قرآن و اخلاق نیک و شایسته به همسر و فرزندان اهمیت فراوانی قائل شوید. پیامبر رحمت و مهربانی، محمد مصطفی صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، در توصیه‌ای جامع به این نکته‌ها اشاره می‌فرماید:

«نزد خانواده‌هایتان باز گردید. پس در میانشان بمانید و به آنان علم بیاموزید و فرمانشان بدهید... و همان گونه که من نماز می‌خوانم و شما دیده‌اید، نماز بخوانید. هنگامی که وقت نماز فرارسید، یکی از شما اذان بگوید و مسن‌ترین شما پیش نماز شود.»^۲

● دعا و طلب از خداوند و توسل به اهل بیت عَلَيْهِمُ السَّلَام

در پایان لازم است به یاد آوریم تمام خوبی‌ها و فضیلت‌ها، از وجود بی‌همتای خداوند آغاز می‌شود؛ لذا پس از رعایت تمام نکات مطرح شده در کتاب و بهره‌گیری از تعالیم نورانی اهل بیت عَلَيْهِمُ السَّلَام، لازم است در پیشگاه الهی ابراز بندگی کنیم و صلاح و صلاحیت خانواده خود را از خداوند متعال مسئلت کنیم:

﴿... رَبَّنَا هَبْ لَنَا مِنْ أَزْوَاجِنَا وَذُرِّيَّاتِنَا قُرَّةَ أَعْيُنٍ وَاجْعَلْنَا لِلْمُتَّقِينَ إِمَامًا﴾^۳

(... پروردگارا، از همسران و فرزندانمان، مایه روشنی چشم ما قرار ده و ما را برای پرهیزکاران پیشوا قرار ده.)

۱. الصواعق المحرقة، ص ۱۷۲؛ نیابیع المودة، ج ۲، ص ۴۵۷؛ حدیث ۲۶۸؛ کنز العمال، ج ۶، ص ۴۵۶، حدیث ۴۵۴۰۹.

۲. کنز العمال، ج ۷، ص ۲۸۱؛ حدیث ۱۸۸۷۹.

۳. فرقان، ۷۴.

«کتابنامه»

- قرآن کریم، ترجمه ناصر مکارم شیرازی.
- انصاری، محمدعلی، تفسیر مشکات، مشهد: بیان هدایت نور، ۱۳۹۱.
- انصاری، محمدعلی، زن از منظر قرآن کریم، چ ۵، مشهد: بیان هدایت نور، ۱۳۹۰.
- آمدی تمیمی، عبدالواحد، غرر الحکم و درر الکلم، ترجمه و شرح آقا جمال الدین خوانساری، چ ۲، تهران: دانشگاه تهران، ۱۳۶۰.
- حرعاملی، محمد بن حسن، وسائل الشیعة، قم: آل البيت، ۱۴۰۹.
- دهنوی، حسین، گلبرگ زندگی، قم: خادم الرضا علیه السلام، ۱۳۹۲.
- راغب اصفهانی، ترجمه مفردات الفاظ قرآن، چ ۱، تهران: سبحان، ۱۳۸۶.
- شیخ صدوق، محمد بن علی بن بابویه، عیون أخبار الرضا علیه السلام، تهران: جهان.
- شیخ صدوق، محمد بن علی بن بابویه، کتاب من لا یحضره الفقیه، چ ۲، قم: اسلامی.
- علی بن ابی طالب علیه السلام، نهج البلاغه، ترجمه ناصر مکارم شیرازی، چ ۲، قم: مدرسه امام علی بن ابی طالب علیه السلام.
- علی بن حسین علیه السلام، رساله حقوق، ترجمه علی شیروانی، قم: دارالفکر، ۱۳۸۶.
- قرائتی، محسن، تفسیر نور، چ ۲۰، تهران: مرکز فرهنگی درس‌هایی از قرآن، ۱۳۸۷.
- کلینی، محمد بن یعقوب، اصول کافی، ترجمه احمد بانیور، مشهد: استوار، ۱۳۹۰.
- کلینی، محمد بن یعقوب، الکافی، چ ۴، بیروت: دار صعب و دارالتعارف، ۱۴۰۱.
- گری، جان، مردان مریخی، زنان ونوسی، چ ۴۷، تهران: ذهن‌آویز، ۱۳۸۹.
- مجلسی، محمد باقر، بحار الانوار الجامعة لدرر الاخبار الائمة الاطهار، بیروت: دار احیاء التراث، ۱۴۱۲.
- محمدی ری شهری، محمد، تحکیم خانواده از نگاه قرآن و حدیث، قم: دارالحدیث، ۱۳۸۷.
- محمدی ری شهری، محمد، حکمت نامه کودک، قم: دارالحدیث، ۱۳۸۵.
- محمدی ری شهری، محمد، میزان الحکمة، ترجمه حمیدرضا شیخی، چ ۱۴، قم: دارالحدیث، ۱۳۹۳.
- مکارم شیرازی، ناصر، تفسیر نمونه، چ ۵۰، تهران: اسلامیة، ۱۳۸۵.

توضیحات شرکت در مسابقه فرهنگی «پدرانه»

سؤال‌ها از متن موجود طرح شده است و افراد بالای دوازده سال می‌توانند در مسابقه شرکت کنند.

به روش‌های زیر می‌توانید در مسابقات فرهنگی شرکت کنید:

- ارسال پاسخ به سامانه پیامکی ۳۰۰۰۸۰۲۲۲۲: برای این کار، کافی است به ترتیب، نام مسابقه، شماره گزینه‌های صحیح سؤال‌ها به صورت يك عدد پنج‌رقمی از چپ به راست و نام خانوادگی خود را به سامانه پیامکی ۳۰۰۰۸۰۲۲۲۲ ارسال کنید.

مثال: پدرانه ۱۴۱۳۲ سیدرضا کاظمی

- مراجعه به بخش مسابقات پرتال جامع آستان قدس رضوی به نشانی: www.razavi.aqr.ir
- پاسخ به سؤال‌ها در پاسخنامه: پاسخنامه تکمیل شده را می‌توانید به صندوق‌های مخصوص مستقر در کیوسک‌های راهنمای زائر بیندازید یا به صندوق پستی ۳۵۱-۹۱۷۳۵ ارسال کنید.

هزینه ارسال پاسخنامه از طریق «پست جواب قبول» پرداخت شده است

و نیازی به استفاده از پاکت و تمبر نیست.

- پیامک‌ها و پاسخنامه‌های تکراری و ناقص حذف می‌شود.
  - آخرین مهلت شرکت در مسابقه، يك ماه پس از دریافت کتاب است.
  - قرعه‌کشی از بین پاسخ‌های صحیح و به صورت روزانه انجام می‌شود و نتیجه آن از طریق سامانه پیامکی گفته شده به اطلاع برندگان می‌رسد.
- این متن حاوی آیات قرآن و اسامی متبرکه است. شایسته است در حفظ حرمت آن کوشا باشیم
- تذکر: پیشنهادها و انتقادات خود را در پیامک جداگانه‌ای ارسال کنید.

تلفن: ۰۵۱-۳۲۰۲۵۶۹

سوال اول: عوامل ضرورت تشکیل خانواده در کدامیک از گزینه‌های زیر بیان شده است؟

۱. افزایش سرعت در مسیر حرکت به کمال
۲. تأمین غریزه مهرورزی
۳. اجتناب از خطا و گناه
۴. همه گزینه‌ها

سوال دوم: «متأهل خفته نزد خداوند بهتر از مجرد روزه دار شب زنده دار است.» این سخن از کیست؟

۱. پیامبر اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
۲. امام علی عَلَيْهِ السَّلَام
۳. امام صادق عَلَيْهِ السَّلَام
۴. امام حسین عَلَيْهِ السَّلَام

سوال سوم: طبق متن امام باقر عَلَيْهِ السَّلَام در حدیثی ضمن هشدار به مؤمنان، ویران کننده ایمان را چه دانسته‌اند؟

۱. احترام نگذاشتن به والدین
۲. دروغ گویی
۳. انجام گناهان صغیره
۴. شکر نکردن نعمت‌های الهی

سوال چهارم: طبق متن آیه ۱ سوره مائده، «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَوْفُوا بِالْعُقُودِ» ناظر بر کدامیک از

راهکارهای اعتماد سازی در خانواده است؟

۱. صداقت
۲. امانت داری
۳. وفای به عهد
۴. انصاف

سوال پنجم: معنای تفاهم چیست؟

۱. شناخت تفاوت‌ها و درک متقابل تفاوت‌ها
۲. تفاهم یعنی یکی شدن و مثل هم شدن
۳. بایک منطق فکر کردن و یک چیز خواستن
۴. گزینه ۲ و ۳

باسخ نامه مسابقه فرهنگی «کلبه آرامش - پدران»

نام و نام خانوادگی: ..... نام پدر: .....

تحصیلات: ..... استان: ..... شهر: .....

تلفن ثابت با کد شهر: ..... شماره همراه: .....

سؤال	گزینه	۱	۲	۳	۴
سؤال اول					
سؤال دوم					
سؤال سوم					
سؤال چهارم					
سؤال پنجم					

فرم نظر سنجی کتاب

ردیف	موضوع	بسیار خوب	خوب	متوسط	زیاد	خیلی زیاد
۱	میزان رضایت از جذابیت ظاهری (طرح جلد، اندازه و...)					
۲	میزان شیوایی مطالب					
۳	قابلیت فهم مطالب					
۴	میزان جذابیت و تازگی موضوع و مطالب					
۵	میزان تأثیرگذاری و مفید بودن مطالب					
۶	میزان تناسب محتوا با نیاز شما					
۷	میزان تناسب سؤالات با موضوع					
۸	میزان رضایت کلی					
نظرها، پیشنهادها و انتقادات:						

لبه کاغذ را پس از برش، تا زده و بچسبانید

پست جواب قبول

..... فرستنده:

.....

.....

..... کد پستی:

از این قسمت تا شود

هزینه پستی بر اساس قرار داد شماره ۲۵۱ - ۹۱۷۳۴ پرداخت شده است.

طرف قرارداد: اداره تولیدات فرهنگی آستان قدس رضوی

صندوق پستی: ۳۵۱ - ۹۱۷۳۵